

ZBO- verantwoording 2016

DeNederlandscheBank

EUROSYSTEEM

Inhoud

1	Inleiding	5
1.1	Bereikte resultaten	5
1.2	Financiële verantwoording	6
1.3	Doelmatigheid en rechtmatigheid	6
2	Toezicht	7
2.1	Financiële verantwoording toezicht	7
2.2	Financiering	9
2.3	Bereikte resultaten	11
2.3.1	Sectoroverstijgend	11
2.3.2	Banken	14
2.3.3	Verzekeraars	18
2.3.4	Pensioenfondsen	21
2.3.5	Betaalinstellingen en geldtransactiekantoren	23
2.3.6	Beleggingsondernemingen en beheerders van beleggingsinstellingen	24
2.3.7	Trustkantoren	26
2.3.8	BES-toezicht	28
2.3.9	Overige instellingen	30
2.4	Effectmeting toezicht 2016	31
	Figuur Effectmeting toezicht 2016: Key Performance Indicators	32
2.5	Risicobeheersing	34
3	Resolutie	35
3.1	Inleiding	35
3.2	Gerealiseerde kosten	35
3.3	Financiering	36
3.4	Bereikte resultaten	37
	Bijlage 1 Toetsingen, markttoetreding, interventie en handhaving	41
	Bijlage 2 Kosten en financiering	46
	Bijlage 3 Kostentoerekening	49
	Bijlage 4 Niet in de balans opgenomen rechten en verplichtingen	50
	Bijlage 5 Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	52

1 Inleiding

De stabiliteit van financiële instellingen in Nederland is één van de belangrijkste pijlers onder een gezonde economie en onze welvaart. Door toezicht te houden op de soliditeit, integriteit en afwikkelbaarheid van financiële instellingen, draagt DNB hier aan bij.

De toezichttaak en resolutietaak voert DNB uit als Zelfstandig Bestuursorgaan (ZBO). In deze verantwoording leest u hoe DNB in 2016 invulling heeft gegeven aan deze taken. Hiermee geven we antwoord op de vraag welke inspanningen DNB heeft verricht, welke resultaten zijn bereikt en wat de kosten hiervan zijn geweest.

Een concept van de ZBO-verantwoording is op 16 februari 2017 besproken met vertegenwoordigers uit de verschillende financiële sectoren. De toen gedane suggesties zijn waar mogelijk verwerkt in deze finale versie.

1.1 Bereikte resultaten

Het toezicht van DNB is gericht op solide en integere financiële instellingen en een schokbestendig financieel systeem. In 2016 zijn op deze aspecten goede resultaten gerealiseerd of is voortgang geboekt. Ook heeft DNB het afgelopen jaar goede vooruitgang geboekt in het uitvoeren van haar resolutietaak en de uitwerking van het resolutie-instrumentarium. In de hoofdstukken 2 en 3 staan wij hier uitvoerig bij stil. Desondanks blijven er over de gehele breedte van de financiële sector uitdagingen bestaan die om alertheid van de toezichthouder vragen. De lage rente, technologische innovatie, wet- en regelgeving en een snel veranderende omgeving zetten in vrijwel alle sectoren bedrijfsmodellen onder druk en doen daarmee een groot beroep op het verandervermogen van financiële instellingen. Ook de beheersing van risico's op het vlak van terrorismefinanciering, witwassen en sanctieregelgeving verdient blijvende aandacht.

Tabel 1 Gerealiseerde kosten toezicht- en resolutietaken DNB in 2016

EUR miljoen

	Realisatie 2014	Realisatie 2015	Realisatie 2016	Budget 2016	Vershil R16-B16
Meerjarige begroting per ZBO-taak					
Toezicht*	182,3	144,0	145,0	153,4	-8,3
Resolutie	-	3,7	4,6	5,1	-0,5
Totaal	182,3	147,7	149,7	158,5	-8,8

* 2014 is inclusief SSM Comprehensive Assessment (SSM CA) van EUR 45,9 mln; exclusief SSM CA realisatie is EUR 136,4 mln. Door afrondingsverschillen kan het voorkomen dat de gepresenteerde totalen en verschillen tussen gerealiseerde en begrote kosten niet volledig op elkaar aansluiten.

1.2 Financiële verantwoording

Het publieke belang van een stabiele financiële sector vraagt om intensief toezicht. Tegelijkertijd is DNB zich bewust van de kosten die het toezicht met zich meebrengt. Daarom gaan wij zorgvuldig om met de aan ons toegekende financiële middelen. In dat kader kan worden gemeld dat wij in 2016 EUR 8,8 miljoen minder hebben besteed dan begroot (tabel 1). Dit resulteert in een teruggave aan de sector van EUR 10,3 miljoen (zie paragrafen 2.1 en 2.2.).

De gerealiseerde kosten voor de toezichttaken van DNB bedragen EUR 145 miljoen. De toezichtkosten blijven daarmee binnen de toezichtbegroting 2016 (EUR 153,4 miljoen) en het door het ministerie van Financiën vastgestelde vierjarige kostenkader. Over de financiële verantwoording leest u in meer detail in paragraaf 2.1.

De gerealiseerde kosten voor de resolutietaak bedragen in 2016 EUR 4,6 miljoen. Ook deze kosten passen binnen de separate begroting voor de resolutietaak (EUR 5,1 miljoen). De financiële verantwoording over de resolutietaak wordt nader toegelicht in paragraaf 3.2.

1.3 Doelmatigheid en rechtmatigheid

DNB streeft naar volledige doelmatigheid en rechtmatigheid van haar uitgaven. In dit kader beoordeelt de externe accountant ieder jaar de doelmatigheid en rechtmatigheid van de ingezette financiële middelen. Hierover rapporteert de accountant in een tweedelig verslag als onderdeel van het jaarverslag: in het verslag van bevindingen beoordeelt hij de doelmatigheid en in de controleverklaring de rechtmatigheid.¹ Hiermee geeft DNB tevens invulling aan de verplichting die voortvloeit uit de Wet bekostiging financieel toezicht (Wbft). Als norm geldt dat meer dan 99 procent van de uitgaven rechtmatig is. In 2016 bedroeg dit percentage 99,9 procent. In 2014 en 2015 bedroeg dit 99,8 procent.

¹ Zie Bijlage 5: Controleverklaring van de onafhankelijke accountant.

2 Toezicht 2016

In dit deel van de ZBO-verantwoording leest u op welke wijze DNB invulling heeft gegeven aan haar toezichttaken en hoe zij de daarvoor beschikbare financiële middelen heeft aangewend. In paragrafen 2.1 en 2.2 wordt ingegaan op de gerealiseerde kosten en financiering van het toezicht. Paragraaf 2.3 beschrijft per sector de belangrijkste toezichtinspanningen en bereikte resultaten. De tabel met prestatie-indicatoren in paragraaf 2.4 geeft tot slot inzicht in hoeverre DNB daarmee aan de zichzelf vooraf opgelegde prestatienormen heeft voldaan.

2.1 Financiële verantwoording toezicht

De toezichtkosten bedragen in 2016 EUR 145 miljoen. Dit is EUR 8,3 miljoen (5,4 procent) lager dan begroot (zie tabel 2).

In de ZBO-begroting 2016 heeft DNB een aantal ontwikkelingen geschetst die een intensivering van de toezichtcapaciteit vereisten. Dit betrof in de eerste plaats intensiveringen die samenhangen met het Europees banktoezicht, in het bijzonder de uitvoering van reguliere toezichtwerkzaamheden, het verzorgen van datarapportages en het waarborgen van datakwaliteit. De SSM-toezichtmethodiek heeft ook nieuwe taken met zich meegebracht, waaronder het on-site banktoezicht. De on-site onderzoeken stellen hoge eisen aan de analyse binnen de organisatie en de kwaliteit en beschikbaarheid van gegevens. Daarnaast heeft DNB in 2016 het integriteitstoezicht op banken en trustkantoren geïntensiveerd en vereisten

nieuwe wettelijke taken en taakuitbreidingen een uitbreiding van de toezichtcapaciteit.

Gedurende het jaar hebben zich een aantal ontwikkelingen voorgedaan, waardoor de interne personeelskosten en de toegerekende kosten voor de ondersteuning lager uitvallen dan begroot. De lagere interne personeelskosten zijn het gevolg van lagere gemiddelde salariskosten, een lagere gemiddelde bezetting en meevallende pensioenlasten. De lagere gemiddelde bezetting wordt veroorzaakt door een geleidelijke ingroei van de aanvullende toezichtcapaciteit voor het banktoezicht en het integriteitstoezicht gedurende het jaar. Dit is deels opgevangen door een hoger dan gebudgetteerde inhuur. Eind 2016 was de bezetting vrijwel in lijn met de formatie. De totale pensioenlasten zijn minder dan begroot, doordat DNB vanaf 2016 de pensioenregeling verder heeft versoerd. De impact hiervan was ten tijde van het opstellen van de begroting 2016 nog niet bekend. DNB heeft verder, net als in voorgaande jaren, bewust gestuurd op de kosten van de ondersteuning. Als onderdeel hiervan is in 2016 een veranderprogramma opgezet voor een moderne en meer kostenbewuste interne bedrijfsvoering. Dit programma, met een doorlooptijd tot en met 2020, resulteerde reeds in 2016 in een lagere bezetting bij de ondersteuning dan begroot.

8 **Tabel 2 Gerealiseerde toezichtkosten naar kostensoort**

EUR miljoen

Kostenverdeling Toezichtbegroting	Realisatie 2014*	Realisatie 2015	Realisatie 2016	Budget 2016	Vershil R16-B16
Directe kosten Toezicht					
Personeelskosten	77,1	74,8	71,0	77,6	-6,6
Externe inhuur	43,3	9,8	9,0	8,5	0,5
Afschrijvingskosten	0,8	1,7	1,9	1,8	0,2
Juridische adviezen	5,9	7,2	7,2	7,4	-0,3
Overige beheerskosten**	3,1	3,3	4,1	3,7	0,4
Totaal directe kosten Toezicht	130,3	96,7	93,2	99,0	-5,9
Toegerekende kosten Toezicht					
Ict (oa projecturen, pc's en software)	14,4	14,8	17,3	16,9	0,4
Facilitaire diensten (oa huisvesting en werkplekken)	10,5	9,0	8,6	8,5	0,1
Overige ondersteuning (oa communicatie, HR, informatiedienst, besturing)	27,2	23,6	26,0	28,9	-2,9
Totaal toegerekende kosten	52,0	47,3	51,9	54,3	-2,4
Totaal kosten*	182,3	144,0	145,0	153,4	-8,3

* 2014 is inclusief SSM Comprehensive Assessment (SSM CA) van EUR 45,9 mln; realisatie exclusief SSM CA is EUR 136,4 mln. Als gevolg van de inzet van toezichthouders in de SSM CA waren de kosten van het reguliere toezicht in 2014 lager.

** De overige beheerskosten bestaan grotendeels uit contributies voor EBA (budget EUR 0,9 mln, realisatie EUR 0,8 mln) en EIOPA (budget EUR 0,5 mln, realisatie EUR 0,4 mln), en (internationale) reis- en verblijfkosten.

Door afrondingsverschillen kan het voorkomen dat de gepresenteerde totalen en verschillen tussen gerealiseerde en begrote kosten niet volledig op elkaar aansluiten.

De contributies van DNB aan de European Banking Authority (EBA) en de European Insurance and Occupational Pensions Authority (EIOPA) vallen onder de overige beheerskosten (tabel 2) en bedroegen in 2016 respectievelijk EUR 0,8 miljoen (budget EUR 0,9 miljoen) en EUR 0,4 miljoen (budget EUR 0,5 miljoen).

2.2 Financiering

De financiering van de toezichtkosten vindt plaats op basis van een door de minister van Financiën vastgestelde heffingssystematiek, zoals vastgelegd in de Wet bekostiging financiering toezicht (Wbft). In verband met de invoering van het Europese banktoezicht worden de kosten van het banktoezicht rechtstreeks toegerekend aan de bankensector. De kosten van het toezicht op de overige instellingen worden uitgedrukt in een vast percentage van het totaal van de door de financiële sector te dragen kosten. De kosten voor het toezicht op de BES-eilanden (Bonaire, Sint Eustatius en Saba) worden uit hoofde van de Wet financiële markten BES (Wfm BES) apart inzichtelijk gemaakt en worden verrekend met het ministerie van Financiën.

De doorbelasting aan financiële instellingen bestaat hoofdzakelijk uit een reguliere heffing, waarbij eens per jaar een voorschotrekening wordt verzonden. Daarnaast worden kosten voor bepaalde handelingen, zoals opgenomen in de Wbft, in rekening gebracht en kan DNB overgaan tot het opleggen van boetes en dwangsommen. Vanaf 2015 worden opbrengsten uit boetes en dwangsommen, voor zover die (cumulatief) meer dan EUR 2,5 miljoen bedragen, verrekend met het ministerie van Financiën. Dit laatste was in 2016 niet het geval.

De totale kostenrealisatie over 2016 resulteert in een teruggave aan de sector van EUR 10,3 miljoen (tabel 3). Het exploitatiesaldo van 2016 voor de bankensector zal in 2017 worden teruggegeven (EUR 7,4 miljoen). Het exploitatiesaldo van de overige financiële instellingen zal volgens de in 2017 geldende percentages met deze instellingen worden verrekend (tabel 4). Het exploitatiesaldo van het BES-toezicht komt ten laste van het ministerie van Financiën (EUR 0,3 miljoen).

Nadere details over de kosten en de financiering van het toezicht zijn opgenomen in bijlage 2.

Tabel 3 Exploitatieresultaat toezichtkosten in 2016

EUR miljoen

	Gereali- seerde kosten	Ontvang- sten uit- heffingen	Ontvangsten uit boetes en dwangsommen	Te verrekenen met sector	Te verrekenen met overheid
Banken	61,2	66,8	1,8	-7,4	-
Overige financiële instellingen	82,7	85,0	0,7	-3,0	-
BES*	1,1	0,9	0,0	-	0,3
Totaal	145,0	152,6	2,5	-10,3	0,3

* Ontvangsten uit heffingen totaal EUR 0,9 miljoen waarvan voorschot BES-kosten (EUR 0,9 miljoen) van de overheid ad EUR 0,8 miljoen en heffingen sector EUR 0,1 miljoen. Door afrondingsverschillen kan het voorkomen dat de gepresenteerde totalen en verschillen tussen gerealiseerde en begrote kosten niet volledig op elkaar aansluiten.

Tabel 4 Verrekening met de sector

EUR miljoen

	Percentage 2016	Verrekening in 2017
Totaal te verrekenen met de sector		-10,3
Banken*		-7,4
Overige instellingen		-3,0
Waarvan:		
Pensioenfondsen	36,5%	-1,1
Verzekeraars (exclusief Zorg)	40,9%	-1,2
Zorgverzekeraars	6,8%	-0,2
Betaalinstellingen**	4,2%	-0,1
Trustkantoren	4,4%	-0,1
Beleggingsondernemingen en -instellingen	7,2%	-0,2

* Banken inclusief overige kredietinstellingen (niet banken)

** Betaalinstellingen inclusief elektronischgeldinstellingen

2.3 Bereikte resultaten

2.3.1 Sectoroverstijgend

Enkele risico's en ontwikkelingen die om actie van de toezichthouder vragen overstijgen de grenzen van de financiële deelsectoren. Onderstaand vindt u een overzicht van de belangrijkste sector-overstijgende toezichtprojecten in 2016.

Technologische innovatie

In 2016 heeft DNB in nauwe samenwerking met de AFM de mogelijkheden verkend om technologische innovatie in de financiële sector te accommoderen. Mijlpalen in dit kader zijn de publicatie van het rapport Technologische innovatie en de Nederlandse financiële sector, de lancering van de InnovationHub, de publicatie van een discussiedocument en de introductie van Maatwerk voor Innovatie. De InnovationHub biedt zowel nieuwe als vergunninghoudende marktpartijen de mogelijkheid vragen te stellen over wet- en regelgeving en in contact te treden met de toezichthouders over innovatie. Aan de oproep om te reageren op het discussiedocument is breed gehoor gegeven. DNB en de AFM hebben mede op basis van de ontvangen reacties een aantal beleidsopties verder uitgewerkt. Een concrete toepassing waarmee in 2017 gestart wordt is Maatwerk voor innovatie, waarbij gebruik wordt gemaakt van de ruimte die de wetgever biedt bij de interpretatie van regels. DNB en de AFM kijken voortaan meer naar het achterliggende doel van een regel. Ook kijken de toezichthouders met de nieuwe technologische ontwikkelingen in het achterhoofd opnieuw naar bestaand beleid en

passen dit zo nodig aan. Om vertrouwen te hebben en te houden in de nieuwe financiële diensten blijft goed toezicht onontbeerlijk. Normen worden dus onverkort gehandhaafd, maar met een invulling die innovatie accommodeert. Bijvoorbeeld wanneer een financiële onderneming kan aantonen dat deze met behulp van blockchain-technologie anders dan voorgeschreven, maar op een efficiëntere en betere manier voldoet aan het achterliggende doel van een integere en beheerste bedrijfsvoering. Daarnaast kan er door banken gebruik worden gemaakt van de mogelijkheid om actief te zijn op basis van een deelvergunning, een opt-in vergunning of een vergunning met voorschriften. Ook heeft DNB verbeteringen in het proces en de communicatie rond markttoetreding doorgevoerd. Een aantal actiepunten, waaronder de introductie van een digitaal loket voor het vergunningsproces, zal in de loop van 2017 worden gerealiseerd. Hiermee wordt invulling gegeven aan een belangrijke aanbeveling uit het rapport van het Adviescollege Toetsing Regeldruk (Actal) over de regeldruk op de markt voor kredietverstrekking.

Kredietmarkten in beweging

Activiteiten van financiële instellingen organiseren zich niet noodzakelijk langs de lijnen van sectorale regelgeving. In het rapport Kredietmarkten in beweging heeft DNB de verschuivingen op de hypotheekmarkt en de bedrijfsleningenmarkt in kaart gebracht. Het rapport concludeert dat een groeiend aandeel van pensioenfondsen en verzekeraars in de markt voor hypotheekleningen gunstig is voor het financiële systeem als geheel. De verschuivingen dragen bij aan een evenwichtiger

financiering van langlopende kredieten met premiegelden voor de lange termijn. Ook verbetert hierdoor de diversiteit en concurrentie van het kredietaanbod. De nieuwe marktverhoudingen kunnen tegelijkertijd ook nieuwe risico's met zich mee brengen. Zo kan de verschuiving in de hypothecaire en bedrijfskredietverlening in potentie leiden tot opstapeling van kredietrisico's bij spelers die hierop niet zijn toegerust in hun risicobeheersing of risico's onvoldoende doorgronden. Tegen deze achtergrond houdt DNB in 2017 verschuivingen op de kredietmarkten nauwlettend in de gaten, onder meer door op reguliere basis bij financiële instellingen de eigenschappen van hypotheekportefeuilles te onderzoeken.

Duurzaamheid

DNB ziet de energietransitie als één van de belangrijkste lange-termijn uitdagingen voor de economie. In het rapport [Tijd voor transitie](#) heeft DNB een eerste verkenning gedaan van de overgang naar een klimaatneutrale economie en de implicaties voor de financiële sector. DNB stelt in dit rapport onder meer dat de blootstelling van de financiële sector aan CO₂-intensieve sectoren substantieel is. De belangrijkste conclusie uit het rapport is dat een adequate beprijzing van CO₂ cruciaal is om de doelstellingen, die in het klimaatakkoord van Parijs zijn afgesproken, te halen. In het verlengde hiervan heeft DNB op basis van de transparantievereisten in de Pensioenwet onderzoek gedaan naar duurzaam beleggen in de pensioensector (zie ook paragraaf 2.3.4). Zoals aangegeven in de wetgevingsbrief 2016, ziet DNB toegevoegde waarde in een vergelijkbare

wettelijke transparantievereiste voor verzekeraars en banken. Om de aandacht voor duurzame financiering in de financiële sector verder te vergroten en kennisdeling te faciliteren, heeft DNB het initiatief genomen tot de oprichting van het Platform voor Duurzame Financiering. Ook internationaal is de aandacht voor de risico's van klimaatverandering en –beleid voor de financiële sector sterk toegenomen. DNB blijft daarom ook in 2017 de samenwerking zoeken met internationale en nationale stakeholders.

Europese Marktinfrastructuur Verordening (EMIR)

DNB en de AFM zien vanaf 2016 toe op naleving van de Europese Marktinfrastructuur Verordening (European Markets Infrastructure Regulation, EMIR). In dat kader onderzocht DNB de mate waarin onder toezicht staande instellingen voldoen aan de wettelijke vereisten op het gebied van rapportage en risicomitigatie bij het gebruik van derivatencontracten. Daarnaast heeft DNB onderzocht hoe goed de instellingen voorbereid zijn op wettelijke eisen die in de nabije toekomst nog van kracht zullen worden. Een groot deel van de onderzochte instellingen voldoet aan de wettelijke vereisten, maar een aantal heeft nog geen 'clearing arrangement'. Voor vereisten die nog van kracht zullen worden, zoals de uitwisseling van onderpand bij derivatentransacties die niet centraal gecleared worden, geeft een groot aantal instellingen aan de organisatie nog niet gereed te hebben. DNB zal hier ook in 2017 aandacht aan blijven schenken.

Toetsingen

In opdracht van DNB en de AFM heeft een externe evaluatiecommissie (Commissie-Ottow) in 2016 onderzoek gedaan naar de opzet en werkwijze van het toetsingsproces. De commissie-Ottow oordeelde in haar rapport dat de toezichthouders op een adequate wijze invulling geven aan hun taak bij het toetsen van bestuurders en commissarissen van financiële instellingen. Zij deed tevens voorstellen om het proces van de toetsingen verder aan te passen en te verbeteren. Zo kan de transparantie over het proces worden vergroot. Ook doet het rapport aanbevelingen om de zorgvuldige besluitvorming te behouden en verder te waarborgen, de diversiteit in de financiële sector te bevorderen en het proces efficiënter en effectiever in te richten. Het aantrekken van senior deskundigen van buitenaf kan mogelijk een bijdrage leveren aan het versterken van het gevoel van rechtszekerheid en rechtsbescherming en de positie van de kandidaat. In navolging van het rapport starten DNB en de AFM in 2017 een pilot, waarbij de rol van de senior deskundige nader zal worden uitgewerkt. De invulling zal in samenhang worden gezien met het advies van de commissie om bij toetsingsbesluiten een externe onafhankelijke voorzitter van de hoorcommissie in de bezwaarfase aan te stellen en om een vertrouwenspersoon te benoemen. Voor financiële instellingen is tot slot ook een belangrijke rol weggelegd. Zij zijn immers mede verantwoordelijk om de diversiteit in de sector te bevorderen en het proces efficiënter in te richten. Het rapport biedt de juiste basis voor DNB om samen met de AFM in 2017 vervolgstappen te nemen.

IMF Financial Sector Assessment Program

Het Internationaal Monetair Fonds (IMF) heeft in 2016 uitgebreid onderzoek gedaan naar de stabiliteit en soliditeit van de financiële sector in Nederland, de schokbestendigheid, de kwaliteit van het toezicht en het crisismanagementraamwerk. Dit onderzoek vond plaats in het kader van het Financial Sector Assessment Program (FSAP) dat iedere vijf jaar verplicht is voor de 25 landen met een systeemrelevante financiële sector. Voor het Nederlandse FSAP heeft DNB dit proces namens de Nederlandse autoriteiten gecoördineerd. De voorlopige bevindingen van het IMF zijn onder andere dat de kapitaalbuffers in de bankensector op orde zijn. De Nederlandse bankensector is goed gekapitaliseerd en komt als weerbaar uit het onderzoek naar voren. Daarbij maakt het IMF de kanttekening dat de hefboom in de sector nog altijd relatief hoog is, en roept op het reeds ingezette proces van versterking van de leverage ratio's voort te zetten. Het IMF ziet daarnaast de lage rente en voortdurende afhankelijkheid van 'wholesale funding' als uitdagingen voor de bankensector. De lage rente vormt ook een zorgpunt voor de winstgevendheid van de verzekeringssector. Om de financiële kwetsbaarheden van Nederlandse huishoudens te verminderen, pleit het IMF onder andere voor een snellere afbouw van de hypotheek-renteaftrek en verdere verlaging van de maximale loan-to-value (LTV) voor hypotheekleningen. DNB heeft ook het belang van duurzaamheid in de financiële sector aan de orde gesteld en gepleit voor opname daarvan in het FSAP. In reactie hierop heeft het IMF aangegeven samen met DNB op dit onderwerp op te willen trekken.

Nederlands voorzitterschap Europese Unie

Nederland vervulde in de eerste helft van 2016 het voorzitterschap van de Raad van de Europese Unie. Op het terrein van wet- en regelgeving voor de financiële sector zijn onder het Nederlandse voorzitterschap een aantal wetgevingstrajecten verder gebracht of afgerond, waaronder de Europese Richtlijn voor bedrijfspensioenfondsen (IORP II). DNB heeft in dit kader technische ondersteuning geleverd aan de ministeries van Financiën en Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Ook is onder het Nederlands voorzitterschap overeenstemming bereikt over een roadmap voor de vervolmaking van de bankenunie en zijn de eerste voorzichtige stappen gezet richting een Europees depositogarantiestelsel. Ook hieraan heeft DNB een bijdrage geleverd. Onder het Nederlands voorzitterschap is tevens de nodige aandacht besteed aan de bestrijding van terrorismefinanciering. Dit heeft onder meer aanzet gegeven tot herziening van de Europese antiwitwasrichtlijn.

Integriteitstoezicht

In het kader van haar taak als toezichthouder op de integriteit van de Nederlandse financiële sector heeft DNB in 2016 diverse onderzoeken uitgevoerd. Daarbij is opnieuw diepgaand gekeken naar de systematische integriteitsrisicoanalyse (SIRA) bij banken, verzekeraars, betaalinstellingen, pensioenfondsen en trustkantoren. Bij het merendeel van de onderzochte instellingen is de SIRA in opzet op orde. Wel blijkt dat de vertaling van de SIRA naar de praktijk, zowel wat betreft te treffen beheersmaatregelen als het te formuleren risico-acceptatiebeleid, nog onvoldoende heeft plaatsgevonden. Goede inbedding van de SIRA in de sector blijft dan ook een speerpunt van DNB.

Een tweede aandachtspunt in 2016 betrof de kwaliteit van transactiemonitoring door banken, betaalinstellingen en trustkantoren. Van financiële instellingen wordt verwacht dat zij een voortdurende controle verrichten op de transacties van hun cliënten, om zo tijdig ongebruikelijke transacties te detecteren die mogelijk verband houden met witwassen en terrorismefinanciering en deze te melden bij de Financial Intelligence Unit (FIU). In alle onderzochte sectoren zijn naar aanleiding van het onderzoek tekortkomingen vastgesteld, wat in een aantal gevallen heeft geleid tot formele maatregelen. DNB heeft op bijeenkomsten met de sector gesproken over het belang van goede transactiemonitoring en en werkt daarnaast aan nadere aanbevelingen die dit jaar worden gepubliceerd. Andere integriteits onderzoeken zagen op de naleving van de Sanctiewet, witwasrisico's verbonden aan handelsfinanciering, de betrokkenheid van trustkantoren bij witwasrisico's verbonden aan de voetbalsport en de betrokkenheid van financiële instellingen bij het faciliteren van agressieve belastingplanning en klantanonimiteit.

2.3.2 Banken

De bankensector heeft de afgelopen jaren zijn financiële weerbaarheid vergroot. De kapitaalposities zijn geleidelijk versterkt en de migratie van banken naar de Bazel III-normen verloopt volgens plan. Wat betreft de samenstelling van hun kapitaal anticiperen banken op de vaststelling van de minimumvereisten voor resolutiedoelstellingen die in 2017 zal plaatsvinden. De uitkomsten van de EBA-stresstest bevestigen dat Nederlandse banken bestand zijn tegen aanzienlijke

stress: ook in een zeer ongunstig macro-economisch scenario blijven zij voldoende gekapitaliseerd.

De onderzoeken die DNB het afgelopen jaar deed naar de beheersing van het kredietrisico duiden vooralsnog niet op een ernstige onderliggende erosie van de winstontwikkeling. Zo heeft DNB de kwaliteit van de hypotheekportefeuilles van de grootste Nederlandse banken onderzocht. Hieruit bleek dat de verliezen op de hypotheekportefeuilles ondanks de financiële crisis en de forse daling van prijzen op de huizenmarkt beperkt zijn gebleven. Specifiek Nederlandse factoren, zoals het structurele vraagoverschot op de woningmarkt, het sociale zekerheidstelsel, de eenvoudige en snelle uitwinning onder Nederlands recht en de aansprakelijkheid van huiseigenaren voor restverliezen bleken hierbij een belangrijke oorzaak. Wel blijven de hoge loan-to-value ratio's en huishoudens met hoge aflossingsvrije hypotheek een punt van aandacht.

Op termijn lijkt voor de winstgevendheid van de Nederlandse banken vooral een scenario van aanhoudend lage rentes in combinatie met een vlakke rentetermijnstructuur een risicofactor. Uit on-site onderzoeken komt het beeld naar voren dat de rentemarges op hypotheek onder druk staan. Naarmate de nulgrens voor de rente op spaartegoeden dichterbij komt, remmen banken het doorgeven van rentedalingen af. Hierdoor krimpen de marges of worden ze mogelijk negatief. Als deze situatie blijft voortduren, kan dit het bedrijfsmodel van banken zwaar onder druk zetten, temeer omdat de lage marges voor langere tijd worden vastgezet.

Box 1: Europees banktoezicht

De komst van het Single Supervisory Mechanism (SSM) heeft uitvoering van het prudentiële toezicht op de bankensector ingrijpend veranderd. Binnen het SSM is de ECB eindverantwoordelijk voor het prudentiële toezicht op alle banken binnen het eurogebied. Het toezicht op de significante banken voeren de ECB en DNB gezamenlijk uit. DNB voert onder supervisie van de ECB het toezicht op de minder significante banken uit.

Onder deze omstandigheden is DNB extra alert op bewegingen van banken om hun risicoprofiel te vergroten om zo het rendement op peil te houden. Specifiek heeft DNB in 2016 onderzoek gedaan naar het risicoprofiel van de obligatieportefeuilles van middelgrote en kleine banken. Bij een beperkt deel daarvan is het risicoprofiel van de obligatieportefeuille de afgelopen jaren inderdaad toegenomen. Anderzijds blijkt uit DNB-onderzoek naar het beheer van renterisico dat banken in sommige gevallen onvoldoende zijn voorbereid op een plotselinge stijging van de rente, mocht deze zich toch voordoen.

DNB heeft afgelopen jaar de beheersing van de datakwaliteit bij Nederlandse banken onderzocht. Daarbij zijn diverse tekortkomingen in de rapportages aan DNB geconstateerd, vooral bij de verantwoording van het kredietrisico en het inzicht in de groepsstructuur van banken. Tegen deze achtergrond heeft DNB aangedrongen op extra aandacht voor de juistheid en volledigheid van de rapportages aan DNB.

De harmonisatie van het Europees banktoezicht zet verder door. De procedure voor het vaststellen van instellingspecifieke kapitaal- en liquiditeitseisen in het SSM (Supervisory Review and Evaluation Process, SREP) is het afgelopen jaar verder doorontwikkeld. In 2016 is daarnaast een groot aantal nationale opties en discreties geharmoniseerd, wat heeft geleid tot een meer uniforme toepassing van toezichtbepalingen door nationale toezichthouders. De verslechtering van de kredietkwaliteit van leningen aan bedrijven en huishoudens in een aantal SSM-landen vormt een bron van zorg. Daarom publiceerde het SSM een geharmoniseerde aanpak voor niet-presterende leningen, gericht op banken met verhoogde niveaus van deze uitzettingen. Tot slot is in het SSM een geharmoniseerde methodologie ontwikkeld voor het toetsen van bestuurders van banken. Belangrijke elementen uit de Nederlandse toezichtpraktijk zijn hierin terug te vinden, zoals de gespreksmethodieken en het wegen van opleiding en ervaring binnen het collectief.

De toezichtwetgeving voor banken blijft in ontwikkeling. In het Bazels Comité wordt onderhandeld over het zogenoemde Bazel 3,5 raamwerk, het sluitstuk van de post-crisis hervormingen voor banken, vooral op het terrein van het interne modellen raamwerk, operationeel risico en de standaardbenadering. De introductie van een zogenoemde outputvloer, waarmee het aantal vrijheidsgraden in het gebruik van interne modellen wordt beperkt, blijft een controversieel onderwerp, en de meningen zijn verdeeld over de kalibratie hiervan. De onderhandelingen lopen

nog, waarbij DNB zich ervoor blijft inzetten dat ongefundeerde verschillen in risicowegingen verkleind worden, maar het systeem van risicoweging wel gebaseerd blijft op verschillen in het risicoprofiel van banken. Een verhoging van de kapitaaleisen is geen doel van deze herzieningen, maar kan voor individuele Nederlandse banken uiteindelijk wel een gevolg zijn. De Europese Commissie heeft, tot slot, voorstellen gepubliceerd voor aanpassing van de kapitaalrichtlijn en -verordening voor banken. Proportionaliteit en vereenvoudiging zijn daarbij weliswaar belangrijke aandachtspunten, maar mogen niet leiden tot een verlaging van toezichteisen. Dit pakket ziet tevens toe op de implementatie van de mondiale vereisten voor verliesabsorberend vermogen (Total Loss Absorbing Capacity, TLAC).

Zoals aangekondigd in de ZBO-begroting, heeft DNB in 2016 haar toezicht op de integere bedrijfsvoering bij banken geïntensiveerd. Banken zijn onderwerp geweest van onderzoeken naar onder meer transactiemonitoring, handelsfinanciering, risico-acceptatiebeleid en witwassen in de voetbalsport. Daarnaast hebben zich in 2016 incidenten voorgedaan bij banken die hebben geleid tot onderzoeken en interventies, onder andere naar aanleiding van gebreken in sanctiescreening en transactiemonitoring, het niet (tijdig) melden van ongebruikelijke transacties en betrokkenheid bij witwaspraktijken en corruptie van cliënten. Ten slotte was een deel van de toezichtcapaciteit gericht op diverse banken waar zich reeds langere tijd problemen in de integere bedrijfsvoering voordoen.

Tabel 5 Gerealiseerde kosten toezichtactiviteiten banken

EUR miljoen

	Realisatie 2014**	Realisatie 2015	Realisatie 2016	Budget 2016	Verschil R16-B16
Banken*					
Uitvoerende activiteiten					
Integriteitstoezicht			0,8	1,5	-0,7
Off-site toezicht			13,2	13,3	-0,1
On-site toezicht			5,4	6,1	-0,7
Overige activiteiten		23,6	2,7	2,4	0,4
Totaal uitvoerende activiteiten SI's		23,6	22,2	23,3	-1,0
Uitvoerende activiteiten					
Integriteitstoezicht			0,9	1,8	-0,9
Off-site toezicht			5,8	6,1	-0,2
On-site toezicht			2,1	2,0	0,1
Overige activiteiten		11,4	1,7	2,2	-0,5
Totaal uitvoerende activiteiten LSI's		11,4	10,5	12,0	-1,5
Totaal uitvoerende activiteiten SI's en LSI's	69,5	35,0	32,7	35,2	-2,5
Totaal toezichtbrede activiteiten SI's en LSI's***	6,7	6,9	6,6	9,3	-2,7
Totaal ondersteunende activiteiten SI's en LSI's****	22,9	20,3	21,9	23,5	-1,7
Totaal kosten	99,1	62,2	61,2	68,0	-6,9

* Omdat het SSM eind 2014 in werking is getreden, is een opsplitsing naar LSI's en SI's niet mogelijk voor het jaar 2014. Naar aanleiding van SSM is de onderverdeling van uitvoerende activiteiten in 2015 aangepast; geëffectueerd in realisatie 2016. SI = Significant Institution / LSI = Less Significant Institution

** Realisatie 2014 is inclusief SSM Comprehensive Assessment (SSM CA) van EUR 45,9 mln; realisatie exclusief SSM CA is EUR 53,2 mln. Als gevolg van de inzet van toezichthouders in de SSM CA waren de kosten van het reguliere toezicht in 2014 lager.

*** Onder 'toezichtbrede activiteiten' vallen beleid, juridische advisering en externe communicatie.

**** De kosten van 'ondersteunende activiteiten' bestaan voornamelijk uit kosten voor ICT, huisvesting en werkplekken. Door afrondingsverschillen kan het voorkomen dat de gepresenteerde totalen en verschillen tussen gerealiseerde en begrote kosten niet volledig op elkaar aansluiten.

Gerealiseerde kosten toezicht op banken

De kosten voor de toezichtactiviteiten met betrekking tot banken zijn weergegeven in tabel 5. Voor de uitvoerende activiteiten (het directe toezicht) is in 2016 EUR 2,5 miljoen minder besteed dan begroot, als gevolg van lagere gemiddelde kosten per medewerker. De aanvullende capaciteit voor het banktoezicht is gedurende het jaar geleidelijk ingevuld, waarbij DNB tevens rekening heeft moeten houden met uitstroom van medewerkers naar de Europese Centrale Bank. Tezamen heeft dit geleid tot een gemiddelde bezetting in 2016 die onder de formatie lag. Per eind 2016 is de bezetting vrijwel in lijn met de formatie. Voor de toezichtbrede activiteiten (beleid, juridische advisering en externe communicatie) is in 2016 EUR 2,7 miljoen minder besteed, wat verklaard wordt door lagere kosten voor juridische advisering. Nu het SSM op stoom is, neemt het aantal institutionele en juridische vraagstukken dat samenhangt met de overgang naar het Europees banktoezicht af. Met deze lagere inzet van juridische expertise is tevens rekening gehouden in de begroting 2017. De kosten voor de ondersteunende activiteiten zijn tot slot EUR 1,7 miljoen lager dan begroot, doordat binnen DNB over de hele linie lagere kosten zijn gemaakt voor de ondersteuning (zie ook paragraaf 2.1).

2.3.3 Verzekeraars

De verzekeringssector zal de komende jaren structureel veranderen. In de in december gepubliceerde [Visie op de toekomst van de Nederlandse verzekeringssector](#) beschrijft DNB technologische, maatschappelijke en economische ontwikkelingen die het bedrijfsmodel van levens- en

schadeverzekeraars onder druk zetten. Tegelijkertijd bieden deze ontwikkelingen ook kansen voor zowel gevestigde partijen als nieuwe toetreders. Verzekeraars die hun verandervermogen versterken en succesvol innoveren, kunnen hun producten concurrerender aanbieden en hun marktaandeel en winstgevendheid vergroten. Verzekeraars die daar niet in slagen, moeten op zoek naar alternatieven, bijvoorbeeld een overname of de afbouw van activiteiten. In dit licht passen onder andere de overnames van Vivat door Anbang en van Delta Lloyd door Nationale-Nederlanden. Dit alles vraagt een extra inspanning van verzekeraars, toezichthouders en beleidsmakers om ook in de toekomst een duurzame, stabiele en efficiënte en maatschappelijk dienstbare verzekeringssector te waarborgen. Dit was tevens het centrale thema van de jaarlijkse Verzekeringsmiddag.

De uitdagingen waar de verzekeringssector voor staat, klinken door in de resultaten van de Europese stresstest voor levensverzekeraars. Doel van de stresstest, die iedere twee jaar wordt gehouden, is het blootleggen van de kwetsbaarheden van de verzekeringssector en het testen van het weerstandsvermogen van de sector tegen slechte marktomstandigheden. De uitkomsten maken in het bijzonder de kwetsbaarheid van de Nederlandse levensverzekeraars voor een langdurige periode van lage rente zichtbaar. Dit onderstreept de noodzaak voor levensverzekeraars om verder te gaan met het toekomstbestendig maken van hun bedrijfsmodellen en rekening te houden met een langdurig lage rente.

Ook de voortgang die verzekeraars boeken bij het aanpassen van hun verdienmodellen was in 2016 onderwerp van onderzoek. Het onderzoek was een vervolg op het in 2014 verrichte onderzoek naar de toekomstbestendigheid van verdienmodellen in de verzekeringssector. Het onderzoek richtte zich op (i) de stappen die verzekeraars hebben gezet ten opzichte van hun strategieplan; (ii) de effecten hiervan op het verdienmodel; (iii) de concreetheid en (iv) het realisme van de plannen en verwachtingen voor de komende jaren. De conclusie van het onderzoek is dat verzekeraars voortgang boeken met het aanpassen van de verdienmodellen, maar dat deze aanpassingen nog niet voldoende lijken om het verdienmodel blijvend op een houdbaar pad te brengen. DNB zal hier ook in 2017 aandacht aan blijven besteden.

In de Toezicht Vooruitblik 2016 signaleerde DNB als aandachtspunt het vroegtijdig identificeren van verzekeraars die het risico lopen om niet langer aan de wettelijke kapitaaleisen te voldoen. In dit kader heeft DNB onderzoek gedaan naar het kapitaalbeleid. Hieruit kwam naar voren dat veel verzekeraars al bezig waren hun beleid aan te passen aan Solvency II. Desondanks heeft DNB geconstateerd dat het kapitaalbeleid in veel gevallen minder ver is uitgewerkt dan verwacht. Vaak is de hoogte van de veiligheidsmarge die verzekeraars boven de wettelijke kapitaaleis aanhouden niet, of niet voldoende, onderbouwd. Het onderzoek wijst verder uit dat verzekeraars de herstelmaatregelen die ze kunnen nemen bij teruglopende solvabiliteit nog concreter kunnen uitwerken. Op basis van deze en andere bevindingen heeft DNB haar verwachtingen

voor het kapitaalbeleid concreter uitgewerkt. DNB verwacht dat verzekeraars hun beleid inzake het kapitaalbeheer aanpassen aan de principes die DNB heeft opgesteld en hierover rapporteren in de toezichtrapportage 2016. Met het onderzoek is tevens bereikt dat in de sector erkenning is gekomen voor het belang van een meer economische waardering, naast de op basis van Solvency II gerapporteerde cijfers. Dit is vooral van belang bij verzekeraars met langlopende verplichtingen, aangezien de feitelijke rentetermijnstructuur en die onder Solvency II gehanteerd wordt om verplichtingen te disconteren de laatste jaren steeds verder uit elkaar zijn gaan lopen.

De transitie naar het nieuwe risicogebaseerde toezichtraamwerk Solvency II per 1 januari 2016 is mede dankzij een goede voorbereiding door de Nederlandse verzekeraars in het algemeen goed verlopen. Belangrijke aandachtspunten zijn de verdere verbetering van de datakwaliteit en de rapportages die verzekeraars indienen. Op basis van onderzoek naar de beheersing van datakwaliteit door verzekeraars heeft DNB geconstateerd dat de processen en systemen voor een adequate beheersing nog niet op norm zijn in de sector. Ook heeft DNB onderzocht hoe verzekeraars hun solvabiliteitspositie corrigeren voor het verliescompensatievermogen van uitgestelde belastingen. Onderzoek bij de grote levensverzekeraars leert dat de onderbouwing van deze correctie verbetering behoeft. Ook heeft DNB het functioneren van de actuariële functie onder de loep genomen. Een kwalitatief goede actuariële functie met voldoende impact in de organisatie

20

moet bijdragen aan beter inzicht in de actuariële risico's, betrouwbare technische voorzieningen, passende kapitaaleisen, en een kwalitatief goede informatievoorziening. Het onderzoek wees uit dat verzekeraars nog het nodige werk moeten verzetten om te komen tot een adequate inrichting en werking van de actuariële functie. DNB ziet toe op opvolging van de tekortkomingen.

Tot slot heeft DNB in 2016 bijgedragen aan de totstandkoming van een nationaal kader voor herstel en afwikkeling van verzekeraars. DNB moet verzekeraars kunnen afwickelen zonder onnodig negatieve gevolgen voor polishouders en voor de financiële stabiliteit. Hoewel het prudentiële toezicht gericht is op solide financiële instellingen die hun toezeggingen en verplichtingen kunnen nakomen, is dit geen garantie dat een instelling nooit in financiële problemen komt. Het is dan

belangrijk dat de belangen van polishouders zoveel mogelijk worden beschermd. Dat vraagt om aanvulling van het huidige instrumentarium. Het nieuwe kader beoogt daarin te voorzien. DNB heeft zich daarnaast binnen de European Insurance and Occupational Pensions Authority (EIOPA) en de European Systemic Risk Board (ESRB) hard gemaakt voor de ontwikkeling van een Europees raamwerk voor herstel en afwikkeling van verzekeraars.

Gerealiseerde kosten toezicht op verzekeraars

De gerealiseerde kosten voor de toezichtactiviteiten met betrekking tot verzekeraars zijn weergegeven in tabel 6. In 2016 zijn de kosten van toezichtbrede activiteiten EUR 0,9 miljoen hoger dan begroot als gevolg van hogere kosten voor juridisch advies. Dit wordt echter gecompenseerd doordat de uitvoerende toezichtactiviteiten EUR 1,1 miljoen euro lager uitkomen dan begroot. De kosten

Tabel 6 Gerealiseerde kosten toezichtactiviteiten verzekeraars

EUR miljoen

	Realisatie 2014	Realisatie 2015	Realisatie 2016	Budget 2016	Vershil R16-B16
Verzekeraars					
Uitvoerende activiteiten	23,5	23,3	20,5	21,6	-1,1
Toezichtbrede activiteiten*	2,6	4,0	6,0	5,0	0,9
Ondersteunende activiteiten**	14,8	13,5	14,1	14,3	-0,2
Totaal kosten	40,9	40,8	40,6	41,0	-0,4

* Onder 'toezichtbrede activiteiten' vallen beleid, juridische advisering en externe communicatie.

** De kosten van 'ondersteunende activiteiten' bestaan voornamelijk uit kosten voor ICT, huisvesting en werkplekken. Door afrondingsverschillen kan het voorkomen dat de gepresenteerde totalen en verschillen tussen gerealiseerde en begrote kosten niet volledig op elkaar aansluiten.

voor de ondersteunende activiteiten zijn tevens EUR 0,2 miljoen minder dan begroot. Per saldo betekent dit dat voor het toezicht op verzekeraars EUR 0,4 miljoen minder is besteed.

2.3.4 Pensioenfondsen

De financiële positie van veel pensioenfondsen staat onder druk. Dat werd onder meer zichtbaar in de rapportage die DNB in mei opstelde op verzoek van de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW), mede naar aanleiding van de door pensioenfondsen ingediende herstelplannen. Een geactualiseerde rapportage in november bevestigde dit beeld. Uiteindelijk bleef door het herstel van de financiële markten in de laatste maand van het jaar het aantal pensioenfondsen dat moet korten op pensioenrechten tot een minimum beperkt. De financiële positie van pensioenfondsen blijft echter zorgelijk, zodat op de langere termijn nog steeds onvoorwaardelijke kortingen dreigen.

Het pensioencontract kent forse kwetsbaarheden en een fundamentele hervorming van het pensioenstelsel is onontkoombaar. DNB heeft een actieve bijdrage geleverd aan de discussie over de toekomst van het pensioenstelsel, langs de lijnen van het eerder uitgebrachte position paper.² Intern is de aandacht in dit verband vooral uitgegaan naar de toezichtimplicaties van een stelselherziening, alsmede de transitieproblematiek.

DNB heeft het afgelopen jaar, samen met de AFM en het ministerie van SZW, intensief meegewerkt aan de totstandkoming van de Wet verbeterde premieregeling die per 1 september in werking is getreden. Deze wet maakt het mogelijk om ook na de pensioendatum door te beleggen. In plaats van een vaste uitkering krijgt de deelnemer dan een variabele uitkering. De afgelopen maanden is DNB met pensioenfondsen de dialoog aangegaan over aandachtspunten bij de implementatie van de wet, zoals op het gebied van governance, prudent beleggingsbeleid, de vormgeving van het contract en zorgplicht. Het resultaat hiervan is dat er kennis is gedeeld en dat er meer bewustzijn is gekomen voor de uitdagingen bij de uitvoering van deze wet.

DNB heeft gezamenlijk met de AFM onderzoek gedaan naar de financiële opzet en informatievoorziening door pensioenfondsen. De toezichthouders wilden weten in hoeverre pensioenfondsen hun deelnemers correct, duidelijk en evenwichtig informeren over de financiële positie van het fonds en de daaruit voortvloeiende vooruitzichten ten aanzien van indexatie en eventuele korting van pensioenrechten. Door aandacht te vragen voor de informatievoorziening beoogde het onderzoek tevens dat pensioenfondsen beter naar hun financiële opzet kijken. Uit het onderzoek, dat zich tot 137 pensioenfondsen uitstrekte, bleek dat bij een meerderheid van de pensioenfondsen de informatievoorziening voor verbetering vatbaar is. DNB en de AFM koppelen de uitkomsten van het

² DNB (2015), Position Paper DNB ten behoeve van de nationale pensioendialoog.

onderzoek langs verschillende kanalen sectorbreed terug en geven duiding over de wijze waarop pensioenfondsen worden geacht hun deelnemers te informeren. Het onderzoek krijgt in 2017 een vervolg, wederom in samenwerking met de AFM.

Eind september heeft DNB haar onderzoek naar duurzaam beleggen bij pensioenfondsen afgerond. DNB ziet positieve ontwikkelingen in de sector en wil de aandacht voor duurzame financiering en houdbaarheid op lange termijn verder vergroten en stimuleren. De resultaten van het onderzoek zijn breed uitgedragen en met de sector gedeeld op congressen en seminars. DNB heeft daarbij vervolgacties opgetekend waarmee een goede bijdrage kan worden geleverd aan de ontwikkeling van duurzaam beleggen. Deze vervolgacties zijn onder andere gericht op vergroting van de samenwerking en transparantie rond duurzaam beleggen, en integratie van duurzaamheid in het risicomangement van de beleggingsportefeuille.

In 2016 heeft DNB het onderzoek naar de toekomstbestendigheid van bedrijfsmodellen verder voortgezet. Bij kwetsbare pensioeninstellingen zijn gesprekken gevoerd en zijn mitigatietrajecten voort- en ingezet, waarbij aandacht is besteed aan de toekomstbestendigheid van de fondsen. Bij de grotere pensioenfondsen is in 2016 onderzocht in hoeverre zij beschikken over een toekomstvisie en inzicht in hun strategische risico's. In de eerste helft van 2016 heeft DNB een nulmeting gedaan ten aanzien van de visie en strategie van deze fondsen. Vervolgens heeft er een verdere verdieping plaatsgevonden door de strategische risico's van

de instellingen in kaart te brengen. Hiervoor heeft DNB een beoordelingskader ontwikkeld, gebaseerd op de dimensies financiële opzet, governance en bestuur. Met deze onderzoeken en de talrijke spreekbeurten die rond dit thema zijn gegeven, is het thema verandervermogen nadrukkelijk op de agenda's van de grote pensioenfondsen geplaatst. Ook het jaarlijkse DNB Pensioenseminar, waar verandervermogen het centrale thema was, heeft hieraan bijgedragen.

Het consolidatieproces heeft zich in 2016 voortgezet. Het aantal pensioenfondsen is afgenomen van 324 fondsen per einde 2015 naar 294 per ultimo november 2016. Van dit aantal hebben 57 fondsen het voornemen tot liquidatie kenbaar gemaakt. In de tweede helft van 2016 hebben bovendien de eerste waardeoverdrachten naar Algemene Pensioenfondsen (APF) plaatsgevonden. De eerste vergunning voor een APF is in juni 2016 afgegeven en per einde 2016 staat het aantal APF-vergunningen op zeven. Door hun mogelijkheid om afgescheiden vermogenskringen aan te houden, is het APF een alternatief voor ondernemings-, beroeps- en niet-verplichte bedrijfstakfondsen die niet zelfstandig willen voortbestaan.

[Gerealiseerde kosten toezicht op pensioenfondsen](#)

De kosten voor de toezichtactiviteiten met betrekking tot pensioenfondsen zijn weergegeven in tabel 7. Voor het pensioentoezicht is in 2016 EUR 1,7 miljoen minder besteed dan begroot. De reden hiervoor is dat de gemiddelde bezetting vanwege uitstroom van medewerkers lager lag dan formatie.

Tabel 7 Gerealiseerde kosten toezichtactiviteiten pensioenfondsen

EUR miljoen

	Realisatie 2014	Realisatie 2015	Realisatie 2016	Budget 2016	Verschil R16-B16
Pensioenfondsen					
Uitvoerende activiteiten	13,6	13,2	13,1	14,6	-1,5
Toezichtbrede activiteiten*	3,3	3,9	4,1	4,1	-0,0
Ondersteunende activiteiten**	10,6	9,7	10,5	10,7	-0,2
Totaal kosten	27,4	26,8	27,7	29,5	-1,7

* Onder 'toezichtbrede activiteiten' vallen beleid, juridische advisering en externe communicatie.

** De kosten van 'ondersteunende activiteiten' bestaan voornamelijk uit kosten voor ICT, huisvesting en werkplekken. Door afrondingsverschillen kan het voorkomen dat de gepresenteerde totalen en verschillen tussen gerealiseerde en begrote kosten niet volledig op elkaar aansluiten.

2.3.5 Betaalinstellingen en geldtransactiekantoren

De markt voor betaaldiensten verandert in hoog tempo. Nieuwe diensten zoals mobiel en contactloos betalen en het initiëren van betalingen voor consumenten door (niet financiële) bedrijven zijn in opkomst. Ook het aantal aanbieders groeit, vooral op het gebied van betalingen via internet. Het afgelopen jaar zijn verschillende spelers erin geslaagd om met behulp van een innovatief bedrijfsmodel de markt met succes te betreden. Daarnaast hebben ook banken voortgang gemaakt met het vernieuwen van het elektronisch betalingsverkeer.

De hevige concurrentie tussen betaalinstellingen zet winstmarges onder druk, vooral in de markt voor internetbetaalsystemen. In de afgelopen periode resulteerde dit bij een beperkt aantal betaalinstellingen in een kapitaaltekort, wat na ingrijpen van DNB is opgelost. Vooruitkijkend heeft

DNB de houdbaarheid van bedrijfsmodellen van betaalinstellingen onderzocht. Instellingen met zwakke kapitaalpositie en lage winstgevendheid zijn in kaart gebracht en ook hier is geïntervenieerd. Deze betaalinstellingen moeten maatregelen nemen om het bedrijfsmodel toekomstbestendig te maken of kiezen voor een gecontroleerde exit.

De geldtransactiekantorenssector wordt gekenmerkt door hoge inherente risico's voor wat betreft witwassen en het financieren van terrorisme. DNB heeft in 2016 diverse acties ondernomen om vast te stellen of de sector deze integriteitsrisico's in voldoende mate beheerst en mitigeert. Zo zijn diverse geldtransactiekantoren onderdeel geweest van de door DNB uitgevoerde sectoroverstijgende onderzoeken (zie paragraaf 2.3.1). Daarnaast heeft DNB de sector gemonitord door transactie-analyses uit te voeren. Deze transactie-analyses zijn ook

24

gebruikt om mogelijke netwerken rond risicolanden op het gebied van terrorismefinanciering in beeld te brengen. Ten slotte heeft DNB regelmatig vorderingen van het Openbaar Ministerie behandeld. Deze hadden betrekking op het aanleveren van informatie inzake geldtransacties uitgevoerd door personen of entiteiten die in verband worden gebracht met witwassen en terrorismefinanciering.

Gerealiseerde kosten toezicht op betaalinstanties en geldtransactiekantoren

De kosten voor de toezichtactiviteiten met betrekking tot betaalinstanties en geldtransactiekantoren zijn weergegeven in tabel 8. Voor het toezicht op deze instanties is in 2016 EUR 0,6 miljoen meer besteed dan begroot. Deze overschrijding is het gevolg van het ontstaan van enkele probleem dossiers in de tweede helft van het jaar, wat ook heeft geleid tot grotere juridische

inzet. De kosten van ondersteunende activiteiten zijn in lijn met de begroting.

2.3.6 Beleggingsondernemingen en beheerders van beleggingsinstellingen

Het toezicht op beleggingsondernemingen en beheerders van beleggingsinstellingen stond in 2016 grotendeels in het teken van adequate kapitaalbuffers en gezonde bedrijfsvoering. In het afgelopen jaar heeft DNB negentien tekortsituaties geconstateerd, waar in 2015 in tien gevallen sprake bleek van een kapitaaltekort. Dit versterkt de zorgen die DNB heeft over de hoogte van kapitaalbuffers. Daarom hanteert DNB een corrigerende en meer gestandaardiseerde aanpak bij kapitaaltekorten. Ook heeft DNB er bij de sector op aangedrongen de datakwaliteit en de juistheid van ingediende rapportages verder te verbeteren, onder meer door middel van handhavingmaatregelen.

Tabel 8 Gerealiseerde kosten toezichtactiviteiten betaalinstanties en geldtransactiekantoren

EUR miljoen

	Realisatie 2014	Realisatie 2015	Realisatie 2016	Budget 2016	Verschil R16-B16
Betalinstellingen en geldtransactiekantoren					
Uitvoerende activiteiten	1,8	2,0	1,8	1,5	0,3
Toezichtbrede activiteiten*	0,3	0,3	0,3	0,1	0,2
Ondersteunende activiteiten**	1,3	1,2	1,1	1,0	0,1
Totaal kosten	3,4	3,5	3,2	2,6	0,6

* Onder 'toezichtbrede activiteiten' vallen beleid, juridische advisering en externe communicatie.

** De kosten van 'ondersteunende activiteiten' bestaan voornamelijk uit kosten voor ICT, huisvesting en werkplekken. Door afrondingsverschillen kan het voorkomen dat de gepresenteerde totalen en verschillen tussen gerealiseerde en begrote kosten niet volledig op elkaar aansluiten.

DNB concludeerde naar aanleiding van haar onderzoek naar de houdbaarheid van bedrijfsmodellen dat kleine beleggingsondernemingen in toenemende mate moeite hebben het hoofd boven water te houden. Zij ondervinden concurrentie van grote beleggingsondernemingen, die schaalvoordelen genieten en middelen hebben om te investeren in technologische innovaties. DNB heeft kwetsbare beleggingsondernemingen aangespoord om hun financiële soliditeit op peil te houden. Daarnaast stond de houdbaarheid van het bedrijfsmodel in 2016 centraal bij de integrale beoordeling van het Internal Capital Adequacy Process (ICAAP) van de grootste instellingen in de sector.

DNB is in 2016 een onderzoek gestart om het liquiditeitsrisico bij openeind beleggingsfondsen in kaart te brengen. Bij verslechterde marktomstandigheden kan het voorkomen dat in korte

tijd een grote hoeveelheid geïnvesteerd vermogen wordt teruggetrokken. Dit gebeurde bijvoorbeeld in het Verenigd Koninkrijk na de bekendmaking van de uitslag van het Brexit-referendum. Dit kan leiden tot directe schade bij individuele fondsen, maar ook tot bredere besmettingsgevaars voor andere financiële instellingen. Het onderzoek moet inzichtelijk maken of er Nederlandse beleggingsfondsen zijn met een materieel liquiditeitsrisico.

Gerealiseerde kosten toezicht op beleggingsondernemingen en beheerders van beleggingsinstellingen

De kosten voor de toezichtactiviteiten met betrekking tot beleggingsondernemingen en beheerders van beleggingsinstellingen zijn weergegeven in tabel 9. De realisatie is grotendeels conform de begrote kosten.

Tabel 9 Gerealiseerde kosten toezichtactiviteiten beleggingsondernemingen en beheerders van beleggingsinstellingen

EUR miljoen

	Realisatie 2014	Realisatie 2015	Realisatie 2016	Budget 2016	Verschil R16-B16
Beleggingsondernemingen en beheerders van beleggingsinstellingen					
Uitvoerende activiteiten	2,8	3,5	3,2	3,5	-0,3
Toezichtbrede activiteiten*	0,4	0,5	0,5	0,3	0,3
Ondersteunende activiteiten**	2,2	2,6	2,9	2,8	0,1
Totaal kosten	5,3	6,6	6,6	6,6	0,1

* Onder 'toezichtbrede activiteiten' vallen beleid, juridische advisering en externe communicatie.

** De kosten van 'ondersteunende activiteiten' bestaan voornamelijk uit kosten voor ICT, huisvesting en werkplekken. Door afrondingsverschillen kan het voorkomen dat de gepresenteerde totalen en verschillen tussen gerealiseerde en begrote kosten niet volledig op elkaar aansluiten.

2.3.7 Trustkantoren

DNB heeft in 2016 het toezicht op de trustsector geïntensiveerd. Aanleiding hiervoor was de constatering van DNB in 2015 dat de integriteitsrisico's in de trustsector te hoog zijn en onvoldoende door de kantoren worden beheerst. Deze ervaringen hebben het ministerie van Financiën aanleiding gegeven een voorstel op te stellen tot ingrijpende herziening van de Wet toezicht trustkantoren (Wtt). Deze herziening moet leiden tot een hoger professioneel niveau van bedrijfsvoering, waarbij de hoogste inherente integriteitsrisico's worden ingeperkt. DNB blijft daarnaast open staan voor initiatieven vanuit de sector, zoals het verder invulling geven aan een keurmerk.

In het kader van het geïntensiveerde toezicht is de trustsector onderwerp geweest van diverse toezichtonderzoeken. Over het onderzoek naar transactiemonitoring leest u meer in paragraaf 2.3.1. Voor het onderzoek naar de kwaliteit van de auditfunctie heeft een groot aantal trustkantoren een zelfbeoordeling ingevuld. Dit heeft geleid tot verdiepend onderzoek bij ruim dertig kantoren, bijvoorbeeld omdat de auditfunctie niet was ingericht. De resultaten hebben in een aantal gevallen tot formele maatregelen geleid.

Naar aanleiding van het vervolgonderzoek naar de systematische integriteitsrisicoanalyse (SIRA) heeft DNB bij een aantal kantoren bekeken in hoeverre noodzakelijke verbetermaatregelen waren genomen naar aanleiding van de onderzoeken uit 2015. Het merendeel had substantiële vooruitgang geboekt en heeft de SIRA inmiddels op orde.

Enkele trustkantoren beschikten nog niet over een adequate SIRA. Aan hen heeft DNB een formele maatregel opgelegd.

De trustsector is het afgelopen jaar onder druk te komen staan door de publicatie van de Panama Papers, waaruit betrokkenheid van onder andere Nederlandse trustkantoren bleek. In enkele gevallen heeft dit tot individuele handhavingstrajecten geleid. Voor deze partijen houdt DNB blijvende aandacht in het reguliere toezicht en binnen het vervolgonderzoek naar agressieve belastingplanning en klantanonimiteit dat dit jaar plaatsvindt. Naar aanleiding van een verkennend onderzoek naar witwasrisico's in de voetbalsport, heeft DNB geconcludeerd dat trustkantoren zich te weinig bewust zijn van de daarmee verbonden integriteitsrisico's.

Naast toezichtonderzoeken heeft DNB ook langs andere kanalen ingezet op het beïnvloeden van de sector. Zo heeft DNB in mei een seminar georganiseerd, waarin de trustsector aangaf vaker de dialoog met DNB aan te willen gaan en behoefte te hebben aan meer sturing over de verwachtingen van DNB ten aanzien van de sector. DNB zal hier in 2017 invulling aan geven. Naar aanleiding van het onderzoek naar transactiemonitoring vonden eind 2016 drie rondetafelgesprekken plaats om de good practices op dit terrein verder aan te scherpen.

Gerealiseerde kosten toezicht op trustkantoren

De kosten voor de toezichtactiviteiten met betrekking tot trustkantoren zijn weergegeven in tabel 10. De toename in de kosten in 2016 in relatie tot de kosten in 2015 van EUR 1,3 miljoen is het gevolg van extra inzet van capaciteit voor het toezicht op trustkantoren, zoals ook in de ZBO-begroting 2016 is aangekondigd.

Tabel 10 Gerealiseerde kosten toezichtactiviteiten trustkantoren

EUR miljoen

	Realisatie 2014	Realisatie 2015	Realisatie 2016	Budget 2016	Verschil R16-B16
Trustkantoren					
Uitvoerende activiteiten	2,8	1,8	2,7	2,8	-0,2
Toezichtbrede activiteiten*	0,4	0,3	0,4	0,2	0,2
Ondersteunende activiteiten**	1,9	1,2	1,4	1,7	-0,3
Totaal kosten	5,1	3,2	4,5	4,7	-0,3

* Onder 'toezichtbrede activiteiten' vallen beleid, juridische advisering en externe communicatie.

** De kosten van 'ondersteunende activiteiten' bestaan voornamelijk uit kosten voor ICT, huisvesting en werkplekken. Door afrondingsverschillen kan het voorkomen dat de gepresenteerde totalen en verschillen tussen gerealiseerde en begrote kosten niet volledig op elkaar aansluiten.

2.3.8 BES-toezicht

Voor het toezicht op financiële instellingen die actief zijn op Bonaire, Sint Eustatius en Saba (BES-eilanden) is DNB afhankelijk van een goed functionerende en integere Centrale Bank van Curaçao en Sint Maarten (CBCS). In de ZBO-verantwoording 2015 zijn de toenemende zorgen hieromtrent benoemd. Met het ministerie van Financiën en het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties is het overleg over de gewenste aanpak en bevoegdheden voortgezet.

In Koninkrijksverband werkt DNB nauw samen met lokale toezichthouders: de Centrale Bank van Aruba (CBA), de CBCS en de AFM. Een belangrijk onderdeel van deze samenwerking is de werkgroep harmonisatie integriteitstoezicht, waarmee op het terrein van integriteitswet- en regelgeving nagenoeg een gelijk speelveld is bereikt in Caribisch Nederland. Ook heeft in oktober in Koninkrijksverband een seminar plaatsgevonden, gericht op financiële instellingen die actief zijn op Aruba, Curaçao, Sint Maarten en de BES-eilanden.

DNB heeft in 2016 op integriteitsgebied onderzoeken uitgevoerd bij bijkantoren van onder toezicht staande banken en verzekeraars. Voortbouwend op de werkzaamheden uit 2015 heeft DNB zich gericht op de identificatie en beheersing van het witwas- en terrorismefinancieringsrisico en het risico van corruptie door middel van omkoping en belangenverstremgeling. In 2015 leidde dit tot diverse hersteltrajecten bij instellingen, waarbij er in één geval een formele maatregel is opgelegd. In 2016 hebben er validatieonderzoeken plaatsgevonden,

waaruit naar voren komt dat instellingen op de BES ten aanzien van cliëntintegriteit belangrijke stappen hebben gezet. DNB zal hier in 2017 invulling aan geven. Nog niet alle instellingen voldoen echter aan de vereisten uit de Wet financiële markten BES (Wfm BES). Het toezicht van DNB blijft daarom in 2017 onverminderd gericht op een verbetering van het bewustzijn en de beheersing van risico's die samenhangen met terrorismefinanciering, witwassen en corruptie.

Bij het (overigens beperkte) prudentiële toezicht zijn naast het financieel risico en het kredietrisico ook aspecten van governance en algehele naleving van wet- en regelgeving aandachtspunten geweest. In enkele gevallen zijn formele maatregelen opgelegd. In 2016 is daarnaast een start gemaakt met inhaaltoetsingen op het gebied van geschiktheid van bestuurders. Tot slot is er in 2016 aan drie agenten van geldtransactiekantoren een vergunning verleend.

Gerealiseerde kosten BES-toezicht

De kosten voor de toezichtactiviteiten met betrekking tot het BES-toezicht zijn weergegeven in tabel 11. De toename in de gerealiseerde kosten bij de uitvoerende activiteiten (EUR 0,2 miljoen) en de ondersteunende activiteiten (EUR 0,1 miljoen) in 2016 ten opzichte van 2015 is met name het gevolg van de inhaalslag die heeft plaatsgevonden met de toetsing van beleidsbepalers op de BES. Verder vroeg het toezicht op bijkantoren van op Curaçao of Sint Maarten gevestigde instellingen in 2016 verhoogde aandacht.

Tabel 11 Gerealiseerde kosten toezichtactiviteiten BES-toezicht

EUR miljoen

	Realisatie 2014	Realisatie 2015	Realisatie 2016	Budget 2016	Verschil R16-B16
BES*					
Uitvoerende activiteiten	0,6	0,5	0,7	0,5	0,2
Toezichtbrede activiteiten**	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ondersteunende activiteiten***	0,3	0,2	0,4	0,3	0,1
Totaal kosten	0,9	0,7	1,1	0,8	0,3

* BES-eilanden: Bonaire, Sint Eustatius en Saba.

** Onder 'toezichtbrede activiteiten' vallen beleid, juridische advisering en externe communicatie.

*** De kosten van 'ondersteunende activiteiten' bestaan voornamelijk uit kosten voor ICT, huisvesting en werkplekken. Door afrondingsverschillen kan het voorkomen dat de gepresenteerde totalen en verschillen tussen gerealiseerde en begrote kosten niet volledig op elkaar aansluiten.

2.3.9 Overige instellingen

DNB houdt uit hoofde van de Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme (Wwft) en de Sanctiewet toezicht op creditcard-, lease- en factoringmaatschappijen. Tevens vallen onder deze categorie casino's, waarop DNB toezicht houdt uit hoofde van de Sanctiewet. De gerealiseerde kosten voor het toezicht op deze instellingen zijn EUR 0,1 miljoen lager dan begroot als gevolg van minder inzet van uitvoerende toezichtcapaciteit in 2016 (zie tabel 12).

Tabel 12 Gerealiseerde kosten toezichtactiviteiten overige instellingen

EUR miljoen

	Realisatie 2014	Realisatie 2015	Realisatie 2016	Budget 2016	Vershil R16-B16
Overige instellingen					
Uitvoerende activiteiten	0,02	0,03	0,03	0,07	-0,04
Toezichtbrede activiteiten*	0,04	0,01	0,00	0,02	-0,02
Ondersteunende activiteiten**	0,07	0,06	0,08	0,11	-0,03
Totaal kosten	0,13	0,10	0,11	0,20	-0,09

* Onder 'toezichtbrede activiteiten' vallen beleid, juridische advisering en externe communicatie.

** De kosten van 'ondersteunende activiteiten' bestaan voornamelijk uit kosten voor ICT, huisvesting en werkplekken.

2.4 Effectmeting toezicht 2016

Ter versterking van de transparantie in het toezicht legt DNB verantwoording af aan de hand van Key Performance Indicators (KPIs). De KPI-tabel schetst een breed beeld aan prestatie-indicatoren en maakt daarbij een onderscheid tussen de beschikbare capaciteit, toezichtactiviteiten, beoogde uitkomsten en uiteindelijke effecten. Het doel hiervan is om zo concreet mogelijk weer te geven hoe de begroting en activiteiten van DNB bijdragen aan de beoogde resultaten. Dit overzicht sluit aan bij de gehanteerde begrotings- en verantwoordingscyclus van DNB en is in lijn met internationale aanbevelingen.

Tegelijkertijd geldt dat de gepresenteerde indicatoren vanzelfsprekend nooit een volledig beeld kunnen schetsen van de effectiviteit van het toezicht. Er moet ook rekening gehouden worden met methodologische beperkingen en ontwikkelingen waar DNB geen invloed op heeft. De tabel biedt vooral een uitgangspunt om op gestructureerde wijze de belangrijkste ontwikkelingen en relevante uitkomsten in het toezicht te presenteren, ter ondersteuning van de toelichting in deze verantwoording. Uit het overzicht blijkt dat in het afgelopen jaar op bijna alle aspecten van het toezicht goede resultaten zijn gerealiseerd of voortgang is geboekt.

Effectmeting toezicht 2016: Key performance indicators

32

Effecten	Uitkomsten
<p>Solide en integere financiële instellingen die hun verplichtingen nakomen.</p> <ul style="list-style-type: none"> In 2016 hebben zich geen deconfitures voorgedaan.* DNB heeft nadere voorbereidingen getroffen om tijdige en ordentelijke oplossingen tot stand te brengen als een deconfiture onvermijdelijk zou zijn. Er zijn verbeteringen zichtbaar in opzet, bewustzijn en urgentie bij instellingen ten aanzien van integere bedrijfsvoering. Er kunnen echter nog verdere stappen worden gezet. Mede naar aanleiding van de Panama papers is onderzoek geïntensiveerd. DNB heeft ook enkele formele maatregelen genomen. <p>Een schokbestendig financieel systeem dat bijdraagt aan financiële stabiliteit en duurzame welvaart.</p> <ul style="list-style-type: none"> De Nederlandse economie ontwikkelde zich voorspoedig, maar de lage rente heeft de financiële stabiliteit in Nederland in 2016 parten gespeeld. Banken wisten hun kapitaalpositie te versterken en hun winsten op peil te houden, maar hun rentemarge staat onder druk. De lage rente had een negatief effect op de economische waardering van verzekeraars, die toch al in zwaar weer verkeren. Pensioenfondsen zagen hun dekkingsgraden dalen, al konden kortingen grotendeels worden voorkomen. De lage rente stuwt het herstel op de Nederlandse huizenmarkt, maar dit gaat gepaard met regionale divergentie. Hoewel ook de internationale economie een herstel vertoonde, zijn wereldwijd de politieke en economische onzekerheden toegenomen. 	<p>Het toezicht slaagt erin de kans op deconfitures en instabiliteit te minimaliseren.</p> <ul style="list-style-type: none"> Banken: De kapitaalpositie van de bancaire sector is verbeterd. De core tier 1 ratio van de sector bedraagt 15,7% (eind K4 2016). Er zijn geen banken met wettelijke kapitaaltekorten. Uit de EBA stress-test blijkt dat de deelnemende Nederlandse banken na het doorrekenen van stress-scenario's over voldoende kapitaal blijven beschikken. Verzekeraars: De gemiddelde solvabiliteitsratio op basis van Solvency II bedraagt 171% voor levensverzekeraars (eind K4 2016), 171% voor schadeverzekeraars (eind K4 2016), 172% voor zorgverzekeraars (eind K3 2016) en 207% voor herverzekeraars (eind K4 2016). Uit de EIOPA stresstest blijkt dat Europese levensverzekeraars gevoelig zijn voor scenario's met blijvend lage rentes of met schokken op beleggingen in een lage rente-omgeving. Pensioenfondsen: Drie pensioenfondsen hebben in 2016 kortingen moeten doorvoeren. De gemiddelde beleidsdekkingsgraad bedraagt 97,5% (eind K4 2016). Uit de EIOPA stresstest blijkt dat de Nederlandse pensioensector kwetsbaar is voor schokken op de financiële markten, omdat zij in de huidige lage-rente-omgeving nauwelijks beschikken over buffers om die schokken op te vangen en in Europees perspectief een hoog risicoprofiel hebben. Overig: De kapitaalpositie bij beleggingsondernemingen en beleggingsinstellingen, trustkantoren en premiepensioeninstellingen voldoet in nagenoeg alle gevallen aan de gestelde solvabiliteitsvereisten. <p>Het toezicht bevordert het vertrouwen in de Nederlandse financiële sector.</p> <ul style="list-style-type: none"> Vertrouwen: Uit onderzoek bij Nederlandse huishoudens blijkt sprake van een lichte toename van het vertrouwen ten aanzien van alle sectoren. Integriteit: In 2016 is veel aandacht geweest voor de trustsector, transactiemonitoring, terrorismefinanciering en belastingplanning en klantanonimiteit (Panama papers). Het aantal geregistreerde integriteitsincidenten is nagenoeg gelijk gebleven. <p>Vertrouwen in het toezicht draagt bij aan een sterke positie van DNB in de Nederlandse financiële sector.</p> <ul style="list-style-type: none"> De reputatiescore van DNB over het gehele jaar bedraagt gemiddeld 70,3. Dit is een duidelijke verbetering ten opzichte van eind 2015 (66,3) en bevindt zich boven het ambitieniveau van 70 dat als sterk/robuust wordt gezien. Uit de stakeholderanalyse blijkt dat de sector vindt dat DNB goed op de hoogte is van relevante ontwikkelingen, goed de dialoog aan gaat en vasthoudend is bij het signaleren en bespreken van risico's. Belangrijkste aandachtspunten die worden genoemd zijn transparantie en de samenwerking binnen DNB tussen de verschillende toezichthouders. <p>Het toezicht behoort internationaal tot de best practice.</p> <ul style="list-style-type: none"> DNB levert een actieve en impactvolle bijdrage aan het SSM. Belangrijke aspecten uit de werkwijze van DNB worden meegenomen in de methodologie van het SSM. Er hebben geen corrigerende ingrepen door het SSM plaatsgevonden. Uit de voorlopige IMF-FSAP beoordeling komt naar voren dat de bankensector financieel weerbaar is. Dit weerspiegelt de reactie van de autoriteiten op de financiële crisis. Uit de peer review rapporten van EBA en EIOPA komt een positief beeld van het toezicht van DNB naar voren.

* Deze KPI sluit aan bij de ambitie van het toezicht. Als resolutie-autoriteit streeft DNB naar het maximaal veiligstellen van de kritieke functies van banken, waarbij niet-levensvatbare instellingen ordentelijk worden afgewikkeld (zie ook aparte ZBO-begroting resolutie-autoriteit).

Toezichtactiviteiten

DNB ziet erop toe dat instellingen financieel weerbaar zijn.

- Via de reguliere SREP-beoordeling heeft DNB beoordeeld of de solvabiliteit van banken gegeven hun risico's volstaat. Voor alle banken is een risicobeoordeling en kapitaal-eis opgesteld en gecommuniceerd aan de instelling.
- In 2016 hebben verzekeraars voor het eerst de Staten conform Solvency II ingediend. DNB heeft extra aandacht besteed aan de rapportages en nadere stappen geïdentificeerd om deze verder te verbeteren.
- DNB heeft in 2016 onderzoek gedaan naar lage rente en search for yield, evenwichtige financiële opzet, duurzaamheid en visie en strategie bij pensioenfondsen. De resultaten zijn individueel en sectorbreed teruggekoppeld.
- DNB heeft voor alle significante toezichtdossiers waar (formele) interventie heeft plaatsgevonden een duidelijke strategie opgesteld.

DNB beoordeelt de toekomstbestendigheid van het bedrijfsmodel en de strategie van instellingen.

- DNB heeft in samenwerking met het SSM 40 verdiepende onderzoeken uitgevoerd (on-site en interne model onderzoeken). DNB ziet toe op de implementatie van de aanbevelingen.
- DNB heeft onderzoek gedaan naar de impact van de lage rente op de rentemarges van banken en toekomstige winstgevendheid. DNB ziet daarbij toe op het en kapitaalbeleid van banken.
- DNB heeft een thema-onderzoek uitgevoerd naar klimaatrisico's en onderzoek gedaan naar de financiële risico's als gevolg van energietransitie.

DNB bevordert een solide, integere en verantwoorde bedrijfsvoering bij instellingen.

- Het rapport van de externe commissie-Ottow stelt vast dat het huidige toetsingsproces voorziet in een adequate invulling van de wettelijke taken. DNB voert verdere verbeteringen door naar aanleiding van de aanbevelingen. In 2016 hebben zich geen hertoetsingen met een negatief oordeel voorgedaan binnen 2 jaar na de aanvangstoetsing.
- DNB heeft haar integriteitsstrategie verder uitgevoerd en haar analyses versterkt door trendanalyse, gestructureerde integriteitsrisicoanalyse en gerichte themaonderzoeken. Integriteitsincidenten worden actief afgehandeld en kunnen onder andere gemeld worden via het Meldpunt Misstanden.
- Het toezicht op governance, gedrag en cultuur maakt vast onderdeel uit van het reguliere toezicht van DNB en krijgt in toenemende mate aandacht binnen het SSM.
- DNB heeft de transparantie ten aanzien van het proces van vergunningverlening vergroot. Tevens is een document opgesteld om innovatie in de financiële sector meer te accommoderen (Maatwerk voor Innovatie). Er hebben zich geen probleemgevallen voorgedaan binnen 2 jaar na een verstrekte vvgb of vergunning.

De toezichtaanpak van DNB draagt bij aan de versterking van het toezicht.

- DNB heeft in de Toezicht Vooruitblik de prioriteiten in het regulier en thematische toezicht beschreven.
- DNB werkt (voor banken) conform het SSM Manual en past bij de overige instellingen de Focus!-methodiek toe.
- DNB geeft via de macro-micro koppeling follow-up gegevens aan de geïdentificeerde macro-risico's en rapporteert hierover in het Overzicht Financiële Stabielheid.

Toezichtcapaciteit (input)

De kosten voor het toezicht worden effectief beheerd.

- De realisatie 2016 bedraagt 145,0 miljoen en blijft daarmee 8,3 miljoen onder de vastgestelde begroting.

2.5 Risicobeheersing

Strategische risico's

Strategische risico's hebben betrekking op de kerntaken van DNB en maken integraal onderdeel uit van de toezichtprioriteiten gedurende het jaar. Uit de verantwoording in paragraaf 2.3 blijkt dat DNB veel aandacht heeft besteed aan de gevolgen voor de lage rente. Dit zet de financiële positie van verzekeraars en pensioenfondsen onder druk en tast ook de winstgevendheid van banken aan. Verder zijn belangrijke stappen gezet in de verdere harmonisatie van het Europees banktoezicht door het ontwikkelen van gezamenlijke methodologie en werkwijze en het verminderen van nationale discreties.

Operationele risico's

Daarnaast onderscheidt DNB verschillende operationele risico's. DNB heeft veel aandacht besteed aan het implementeren van een bankbreed programma om de kwaliteit en betrouwbaarheid van de informatievoorziening te waarborgen. Daarbij is onder andere gekeken naar risico's van cyberaanvallen van buitenaf en doelgerichte benadering van interne systemen en personeel. Ook worden binnen DNB trainingen gegeven om de bewustwording van informatiebeveiliging te vergroten. Verder zijn verschillende scenario's in kaart gebracht die de continuïteit van de dienstverlening kunnen ondermijnen. Die scenario's hebben betrekking op het functioneren van ICT-systemen, maar kunnen ook voortkomen uit risico's met betrekking tot het gebouw, de omgeving en de beschikbaarheid van de juiste medewerkers.

3 Resolutie 2016

3.1 Inleiding

DNB heeft in 2016 goede voortgang geboekt in het nader vormgeven en uitvoeren van haar resolutietaak. Zo zijn de resolutieplannen voor significante Nederlandse banken verdiept en akkoord bevonden door de Single Resolution Board (SRB). Daarnaast is het aantal plannen voor minder significante banken (less significant institutions, LSIs) uitgebreid. De SRB is echter nog niet tot formele besluiten gekomen over de vereisten voor verliesabsorberend vermogen (minimum required own funds and eligible liabilities, MREL).

Het afgelopen jaar zijn belangrijke stappen gezet in het gereedmaken van het resolutie-instrumentarium, waaronder bail-in en het overdrachtsinstrument. DNB heeft zich stevig gepositioneerd in het internationale beleidsveld en effectief bijgedragen aan de kaders en het operationeel model van het Single Resolution Mechanism (SRM). Tot slot is in de interne organisatie van DNB de integratie met de depositogarantiestelsel-taak (DGS) afgerond en is, conform de begroting, de personele bezetting op formatie gebracht. Deze zal in 2017 naar 32 fte worden uitgebreid, in lijn met de doelstellingen voor resolutie en het DGS.

3.2 Gerealiseerde kosten

De kosten van de resolutietaak zijn over 2016 in totaal EUR 0,5 miljoen lager dan begroot (zie tabel 13). Dit komt door lager dan geraamde directe kosten van de divisie Resolutie betreffende inhuur, ICT en specialistisch advies. Deze uitgaven hangen samen met de nog vast te stellen kaders voor ICT en crisismanagement op het niveau van de SRB en de bekostiging daarvan. De activiteiten hiervoor zijn doorgeschoven naar 2017 en daar ook begroot.

Tabel 13 Gerealiseerde kosten taak resolutie naar kostensoort

EUR miljoen

Kostenverdeling begroting Resolutie	Realisatie 2015	Realisatie 2016	Budget 2016	Vershil R16-B16
Directe kosten Resolutie				
Personeelskosten	1,8	2,5	2,4	0,1
Externe inhuur	0,3	0,1	0,3	-0,3
Afschrijvingskosten	-	0,0	0,0	-
Juridische adviezen	0,4	0,4	0,4	0,0
Overige beheerskosten	0,2	0,2	0,7	-0,5
Totaal directe kosten Resolutie	2,7	3,2	3,7	-0,6
Toegerekende kosten Resolutie				
Ict (oa projecturen, pc's en software)	0,2	0,2	0,2	0,0
Facilitaire diensten (oa huisvesting en werkplekken)	0,3	0,3	0,3	0,1
Overige ondersteuning (oa communicatie, HR, informatiedienst, besturing)	0,5	0,9	0,9	0,0
Totaal toegerekende kosten	1,0	1,5	1,4	0,1
Totaal kosten	3,7	4,6	5,1	-0,5

Door afrondingsverschillen kan het voorkomen dat de gepresenteerde totalen en verschillen tussen gerealiseerde en begrote kosten niet volledig op elkaar aansluiten.

3.3 Financiering

De financiering van de resolutietaak vindt plaats op basis van een door de minister van Financiën vastgestelde heffingssysteem, zoals vastgelegd in de Wet bekostiging financiering toezicht (Wbft). De resolutiekosten zijn in 2016 op basis van bijlage 3 van de Wbft in rekening gebracht. De ontvangsten

van de instellingen bestaan uit een jaarlijkse heffing. De heffingsopbrengst in 2016 kwam overeen met de begroting van EUR 5,1 miljoen (zie bijlage 2). Derhalve is sprake van een exploitatiesaldo van EUR 0,5 miljoen. Dit exploitatiesaldo zal in 2017 met de instellingen worden verrekend.

3.4 Bereikte resultaten

Voortgang binnen het Single Resolution Mechanism

De SRB is sinds 1 januari 2016 verantwoordelijk voor de resolutieplanning en - uitvoering voor significante en grensoverschrijdende instellingen in het eurogebied (SRB-banken). De SRB maakt daarbij gebruik van de nationale resolutieautoriteiten (NRAs), die de SRB bij resolutieplanning en beleidsvorming ondersteunen en waar nodig resolutiebesluiten uitvoeren. Dit vergt een goede samenwerking binnen het SRM alsook met de ECB als de toezichhouder op het merendeel van de SRB-banken. De regels voor samenwerking tussen de SRB en de NRAs zijn op 28 juni 2016 vastgelegd en gepubliceerd in een Cooperation Framework.³

Daarnaast heeft de SRB in 2016 een vaste comité-structuur bepaald, die gezamenlijke beleidsvorming door SRB en NRAs beter organiseert en eventuele besluitvorming in de plenaire vergadering voorbereidt. De comités bestrijken de gehele taakuitvoering van de SRB, waaronder resolutieplanning, crisismanagement, het Single Resolution Fund (SRF) en de interne bedrijfsvoering. DNB heeft bijgedragen aan de totstandkoming van het Cooperation Framework en is één van de drijvende krachten geweest achter de totstandkoming van de comité-structuur. De samenwerking tussen de SRB en de ECB was al geregeld in een Memorandum of Understanding

dat 23 december 2015 is gepubliceerd.⁴ De ECB heeft mede op basis hiervan in 2016 de resolutieplannen voor de SRB-banken beoordeeld.

In 2016 heeft de SRB meer nadrukkelijk haar rol opgeëist op het gebied van resolutieplanning. Zo heeft de SRB haar capaciteit in de Internal Resolution Teams (IRTs), de teams waarin de SRB en DNB bouwen aan resolutieplannen, opgeschroefd. Daarbij was de planningsagenda in 2016 voor de Nederlandse SRB-banken gericht op besluitvorming in de Extended Executive sessies (vergadering van de SRB en NRAs van landen waar de instelling gevestigd is) in november en december. Niettemin nam ook in 2016 DNB het merendeel van het planningswerk voor haar rekening (ongeveer 80% van de totale werkzaamheden). De uiteindelijke werkverdeling tussen SRB en NRAs en de gelieerde capaciteitsbehoefte van de SRB zullen in 2017 definitief bepaald moeten worden. Verdere uitwerking van het operationele model van het SRM en de interne organisatie van de SRB is tevens nodig.

De SRB heeft zich, met gebruik van NRA expertise, beleidsmatig het afgelopen jaar gericht op een aantal onderwerpen. Zo is het handboek voor resolutieplanning verder uitgewerkt en een samenvatting hiervan gepubliceerd⁵ en is initiële guidance ontwikkeld voor de operationalisering van het bail-in en brugbank instrument. DNB heeft zich hard gemaakt voor voldoende nadruk

³ Te vinden op <http://srb.europa.eu/en/mission>.

⁴ Idem.

⁵ Zie <https://srb.europa.eu/en/node/163> voor de SRB-inleiding op resolutieplanning.

op vooruitgang op deze en andere horizontale onderwerpen ten einde de resolutieplanning wezenlijk te verbeteren en consistent te maken. De SRB heeft hiertoe in haar werkprogramma voor 2017 meer rekening mee gehouden.⁶

Op het gebied van MREL heeft de SRB een eerste, indicatieve guidance afgegeven aan de SRB-banken⁷. Deze guidance is niet bindend of formeel en zal in 2017 nadere invulling moeten krijgen in instellingsspecifieke vereisten, inclusief benodigde hoogte en kwaliteit (mate van achterstelling). Een nadere analyse van bankbalansen en de verwachte implementatie van de mondiale standaard inzake verliesabsorptiecapaciteit in Europa zullen ten grondslag liggen aan deze besluitvorming.

De SRB heeft via de NRAs in 2016 de eerste premies voor het SRF succesvol opgehaald. In totaal zit er bijna EUR 11 mrd in het fonds, waarvan ruim EUR 950 mln in het Nederlandse compartiment. Voorts is in samenwerking met de NRAs een investeringsstrategie voor het SRF ontwikkeld die dit jaar zal worden geïmplementeerd. Met deze strategie hoopt de SRB op termijn in ieder geval de negatieve rente die zij nu betaalt over de bijdragen in het SRF te compenseren. Ook heeft de SRB inmiddels met alle deelnemende lidstaten Loan Facility Agreements afgesloten, die in de opbouwfase van het SRF onder voorwaarden

aangesproken kunnen worden ingeval een bank in de betreffende lidstaat in afwikkeling wordt geplaatst.

Realisatie doelstellingen DNB uit ZBO-begroting 2016

DNB had voor 2016, kort samengevat, de volgende doelstellingen geformuleerd⁸:

- Realisatie van een raamwerk voor resolutieplanning voor LSIs, uitrol hiervan en verdere verdieping van resolutieplanning voor SRB-banken;
- Actieve en gerichte bijdragen aan SRB (en Financial Stability Board, FSB) werkgroepen en comités en deelname in de IRTs;
- Effectueren resolutie-instrumentarium, met name van het bail-in instrument en de brugbank inclusief een publieke consultatie van de nationale toepassing van bevoegdheden uit de Europese richtlijn herstel en afwikkeling banken en beleggingsondernemingen (Bank Recovery and Resolution Directive, BRRD).
- Efficiënte taakuitvoering in synergie met toezicht en de overige taken van DNB. Daarnaast inzet op effectieve en doelmatige inrichting van de informatiedeling binnen het SRM en tussen de SRB en ECB.

Deze doelstelling zijn door DNB, zoals hierna verder uiteengezet, gerealiseerd.

⁶ Zie de link bij voetnoot 1 voor het SRB werkprogramma 2017.

⁷ Zie <https://srb.europa.eu/en/node/176> voor de SRB stand van zaken met betrekking tot MREL.

⁸ Voor meer informatie, zie paragraaf 3.2 van de ZBO-begroting 2016 onder http://www.dnb.nl/binaries/ZBO_begroting_2016_tcm46-336021.pdf.

Op het gebied van resolutieplanning zijn vier tweede generatie SRB plannen (phase-2 plannen⁹) door DNB opgeleverd die zowel in de Extended Executive sessie als het resolutiecollege (vergadering SRB en niet-SRM EU-landen) zijn vastgesteld. Daarnaast is voor twee banken een eerste generatie SRB plan (transitional resolutieplan) opgesteld. De SRB was zeer te spreken over de reikwijdte en kwaliteit van deze 'primaair door DNB geleverde' plannen.

Wat betreft resolutieplanning voor de instellingen waar DNB direct voor verantwoordelijk is, zijn twee voorlopige plannen opgesteld en onderschreven door de SRB. Resolutieplanning voor de Nederlandse banken dekt hiermee meer dan 85 procent van de totale Nederlandse bankactiva per eind juni 2016.

Voorts is voor twee instellingen een resolutie-strategie vastgesteld op grond waarvan het resolutieplan in 2017 zal worden uitgewerkt. DNB heeft verder in 2016 een voorlopig intern kader vastgesteld om te bepalen in welke mate resolutieplanning voor een LSI nodig is. Zo kan een vereenvoudigd plan volstaan voor een instelling waarvoor een faillissement 'met bijvoorbeeld een uitkering aan gegarandeerde depositohouders via het DGS' wordt voorzien.

Met betrekking tot de Europese beleidskaders heeft DNB het afgelopen jaar actief deelgenomen in diverse SRB comités en werkgroepen, met name in het Resolutiecomité, de Taskforce funding en liquiditeit en de Taskforce operationalisering bail-in. In deze gremia is gewerkt aan bijvoorbeeld het SRB handboek voor resolutieplanning en standaardisatie van dataveren. Zo heeft de SRB onder meer gebruik gemaakt van de templates die DNB in het kader van haar Management Information Systemproject heeft ontwikkeld. Op mondiaal niveau heeft DNB zich binnen de FSB vooral ingezet op het gebied van de bepaling van interne verliesabsorptiecapaciteit. Dit betreft de vaststelling van de verdeling van verliesabsorptiecapaciteit over de entiteiten binnen een groep die in resolutie genomen zullen worden. Verder heeft DNB meegewerkt aan FSB beleid op het gebied van funding in resolutie en de operationalisering van bail-in¹⁰.

In 2016 is nieuwe wetgeving ontwikkeld op het gebied van (non-bank) resolutie. Zo was en is DNB als NRA betrokken bij de ontwikkeling van een nationaal resolutieregime voor verzekeraars. Ook is de Europese Commissie (EC) gekomen met voorstellen die de mondiale standaard voor

⁹ Dit betreft plannen die voor het eerst zijn opgesteld conform het handboek van de SRB voor resolutieplanning met een grotere mate van detail vergeleken met de plannen die in 2015 zijn opgesteld.

¹⁰ Zie bijvoorbeeld de FSB Guiding Principles on funding in resolution (<http://www.fsb.org/2016/08/guiding-principles-on-the-temporary-funding-needed-to-support-the-orderly-resolution-of-a-global-systemically-important-bank-g-sib/>) en de publieke consultatie van de Guiding Principles on internal total loss absorbing capacity (<http://www.fsb.org/2016/12/guiding-principles-on-the-internal-total-loss-absorbing-capacity-of-g-sibs-internal-tlac/>).

verliesabsorptiecapaciteit in Europa introduceren. De EC heeft daarnaast een aantal andere hoognodige aanpassingen in BRRD voorgesteld. DNB is nauw bij deze trajecten betrokken, in goed overleg met het ministerie van Financiën.

Wat betreft het operationaliseren van het resolutie-instrumentarium zijn het afgelopen jaar concrete stappen gezet. Zo is de manier waarop DNB het bail-in instrument wil gaan toepassen uitgewerkt en publiek geconsulteerd. Verder is een eerste versie van het interne handboek voor de verkoop van ondernemingen opgesteld en is de inrichting van de brugbank bepaald. DNB is voornemens deze medio 2017 op te richten. Daarnaast is gewerkt aan een intern resolutie crisismanagementhandboek. Ook zijn samen met het ministerie van Financiën stappen gezet om de wetgeving op het gebied van het resolutie-instrumentarium te verbeteren. Zo is bijvoorbeeld een wetsvoorstel in de maak dat de mogelijkheid van een DGS bijdrage aan de overdracht van gedekte deposito's in resolutie beter wettelijk verankert. De operationalisering van de resolutie-instrumenten is hiermee echter nog niet voltooid. In de ZBO-begroting voor 2017 zijn de desbetreffende doelstellingen opgenomen.

DNB heeft in 2016 werk gemaakt van het optimaliseren van synergie met toezicht. Zo zijn de resolutieplannen in nauwe samenwerking met toezicht opgesteld. Daarnaast is de vergaderfrequentie van de Resolutieraad opgevoerd. De Resolutieraad is daarbij vooral gebruikt om discussie en oordeelsvorming op het snijvlak van toezicht en resolutie te faciliteren.

3.5 Tot slot

Ten einde beter en concreter verantwoording over de ZBO-begroting te kunnen afleggen, heeft DNB in de ZBO-begroting voor 2017 ambities, doelstellingen en Key Performance Indicators (KPIs) voor haar resolutie- en DGS-taak opgenomen. De verantwoording over 2017 zal mede op basis van deze KPIs worden gedaan.

DNB is in 2016 bezocht door het Internationaal Monetair Fonds (IMF) in het kader van het vijfjaarlijkse Financial Sector Assessment Program. Onderdeel hiervan was een beoordeling van het Nederlandse resolutieraamwerk. De voorlopige bevindingen wijzen uit dat DNB goed op weg is als resolutieautoriteit en uitvoerder van het depositogarantiestelsel, specifiek op het gebied van resolutieplanning. Het rapport wordt naar verwachting in maart gepubliceerd.

Bijlage 1

Toetsingen, markttoetreding, interventie en handhaving

Tabel 14 Aantal getoetste beleidsbepalers

41

	2012	2013	2014	2015****	2016
Kredietinstellingen	185	166	224	209	258
Kredietinstellingen 2 ^e echelon				272	71
Verzekeraars	256	337	404	472	208
Verzekeraars 2 ^e echelon				246	72
Overige Wft	162	124	151	178	267
Pensioenfondsen	379	367	672	375	472
Betaalinstellingen*	117	73	82	81	88
Trustkantoren	143	111	118	143	144
Overige**			86	50	41
Totaal	1.242	1.178	1.737	2.026	1.621
Waarvan:					
Positieve uitkomst met voorwaarden	78	1	0	0	13
Formeel negatieve besluit	13	20	2	6	1
Ingetrokken aanvraag nav toetsing	108	145	101*****	72	40
Hertoetsing betrouwbaarheid en/of geschiktheid	4	21	16	16	5
Positieve uitkomst in percentage	90%	86%	90%	94%	96%

* Waaronder financiële holding, Afwikkelonderneming, BoBi's, clearingsinstellingen en PPI's

** Waaronder BES instellingen en CCP

*** Cijfers over voorgaande jaren zijn niet bekend

**** De cijfers van 2015 zijn gecorrigeerd met toetsingen in het kader van een verklaring van geen bezwaar die in 2015 zijn uitgevoerd en verleend, maar die na de jaarafsluiting 2015 in het systeem zijn afgerond.

***** Daarnaast was nog sprake van 131 ingetrokken toetsingen vanwege andere redenen dan een voorgenomen negatief besluit, bijv. omdat een vergunningaanvraag werd ingetrokken.

Tabel 15 Aantal verleende vvgb's*

	2012	2013	2014	2015	2016
Totaal vvgb's	243	239	246	271	223
- banken	68	94	52	39	39
- elektronischgeldinstellingen	2	-	-	-	-
- coöperatieve banken	-	1	-	107	-
- verzekeraars	5	29	33	27	25
- premiepensioeninstellingen					25
- beleggingsondernemingen en beheerders icbe	168	115	161	98	134

* Niet alle vvgb-aanvragen leiden tot het daadwerkelijk verlenen van de gevraagde vvgb. Sommige aanvragen zijn vanwege onvolledigheid buiten behandeling gesteld of kunnen op prudentiële gronden zijn afgewezen. Ook zijn in 2016 meerdere aanvragen door de aanvragers ingetrokken

Tabel 16 Inschrijvingen in de registers

	Onder toezicht DNB							Notificatie in						
	2012	2013	2014	2015	NL	BES	2016	2012	2013	2014	2015	NL	BES	2016
Kredietinstellingen*	223	214	179	175	98	7	105	577	590	610	626	592	1	593
Verzekeraars**	324	298	274	269	170	9	179	918	937	966	899	892	14	906
Herverzekeraars	12	11	10	11	9	0	9	58	60	59	74	75	0	75
Pensioenfondsen	415	381	377	321	294	1	295							
Betaalinstellingen***	41	50	45	46	43	5	48							
Trustkantoren****	187	192	190	156	138	1	139							
PPI	9	10	10	11	10	0	10							

* Inclusief Rabo en aangesloten Rabo's (ultimo 2015: 106) en niet-EU bijkantoren (4)

** Hieronder zijn ook begrepen de vrijgestelde onderlinge waarborgmaatschappijen (VOW'ers)

*** Hieronder zijn ook de begrepen de Wisselkantoren, Geldtransactiekantoren en Elektronischgeldinstellingen. Met ingang van van 1 juli 2012 worden EER agenten niet langer in het DNB register opgenomen.

**** Inclusief enkelvoudige en groepshoofden

Tabel 17 Maatregelen bij onder toezicht staande instellingen

	2012	2013	2014	2015	2016	Waarvan:						
						Banken*	Verzeke- raars**	Pensioen- fondsen ³	Betaal- instel- lingen****	Trust- kantoren	Beleggings- instellingen	Beleggings- onder- nemingen
Aanwijzing	10	10	15	13	3	2		1				
Last onder dwangsom	54	49	25	29	33	0	3	17	2	5	2	4
Bestuurlijke boete	1	4	25	19	26	7	1	3	4	5	0	6
Publicatie overtreding	-	-	-	0	5	2	0	1	0	0	0	2
Herstelplan*****	2	-	1	165	0							
Stille curatele	1	-	1	2	1				1			
Aanstelling bewindvoerder	-	-	-	0	0							
Doorhaling uit het register	-	-	2	2	1					1		
Noodregeling	-	-	-	0	0							
Aangifte bij het OM	-	-	-	1	0							
Totaal	68	63	69	231	69	11	4	22	7	11	2	12
- waarvan gepubliceerd						2	0	1	0	0	0	2

* Er zijn 7 bestuurlijke boetes opgelegd voor een totaalbedrag van EUR 1.762.642,-

** In 1 geval is een dwangsom verbeurd van EUR 150.000,-

*** In 2 gevallen is een dwangsom verbeurd voor een totaalbedrag van EUR 20.000,-.

Er zijn 3 bestuurlijke boete opgelegd voor een bedrag van EUR 30.000,-

**** Er zijn geen dwangsommen verbeurd. Er zijn 4 bestuurlijke boetes opgelegd voor een totaalbedrag van EUR 170.000,-

***** Omdat er geen wettelijk onderscheid meer is tussen financieringsplannen, saneringsplannen en herstelplannen zijn deze thans samengevoegd.

Tabel 18 Maatregelen bij niet onder toezichtstaande instellingen

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Last onder dwangsom	1	1	1	4	1	0
- waarvan gepubliceerd	-	1	-	-	0	0
Bestuurlijke boete	2	4	11	4	4	0
- waarvan gepubliceerd	-	2	2	4	2	0
Publicatie overtreding	-	1	-	-	0	0
Aanwijzing	2	-	-	-	0	0
Stille curatele	1	-	1	-	0	0
Aangifte bij het OM	2	-	1	-	0	0
Noodregeling	-	-	-	-	0	0
Faillissement op verzoek DNB	-	-	-	-	0	0
Totaal	8	6	14	8	5	0
- waarvan gepubliceerd		3	2	4	2	0

Tabel 19 Bezwaar- en (hoger) beroepsprocedures*

	2012	2013	2014	2015	2016	2012	2013	2014	2015	2016
Kredietinstellingen (Wtk, Wft)	299	340	19	8	6	271	308	302	254	261
- waarvan particulieren ²	272	4	1	0	0	268	249	237	232	232
Verzekeraars (Wtv, Wtn, Wft)	7	94	11	20	18	1	2	3	10	7
Pensioenfondsen (Pw, Psw, Wvb, Wet Bpf 2000)	36	70	26	24	15	7	12	23	4	18
Betaalinstellingen (Wgt)	7	10	14	30	45	0	3	4	11	17
Trustkantoren (Wtt)	7	15	15	17	8	4	4	5	7	8
Beleggingsondernemingen- en instellingen (Wtb, Wte, Wft)	179	185	26	10	14	61	72	4	8	2
- waarvan particulieren**	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Statistiekrapporteurs (Wfbb)	15	12	14	10	8	2	2	0	0	0
Totaal	550	726	125	119	114	346	403	341	294	313
- waarvan particulieren²	272	4	1	0	0	268	249	237	232	232

* Dit betreft de in het betreffende jaar afgesloten zaken alsmede de per 31 december van het betreffende jaar nog in behandeling zijnde zaken.

**Dit betreft het aantal zaken van particulieren over de toepassing van het depositogarantiestelsel (Icesave, DSB) resp. het beleggingscompensatiestelsel (TPC, St. George Private Finance) en zijn meegeteld met het totaal aantal zaken van kredietinstellingen resp. beleggingsondernemingen.

Bijlage 2

Details kosten en financiering

46

Tabel 20 Personele inzet en kosten toezicht

	Inzet in fte R2016	Inzet in fte B2016	Verschil	Kosten in EUR miljoen R2016	Budget in EUR miljoen B2016	Verschil
Uitvoerende activiteiten						
Interventie en handhaving	21,5	12,5	9,0	2,9	1,8	1,1
Toetreding	47,4	34,9	12,5	6,3	4,9	1,3
Integriteitstoezicht	33,9	52,5	-18,6	4,5	7,4	-2,9
Off-site toezicht	275,8	294,3	-18,6	45,5	49,6	-4,2
On-site toezicht	72,9	72,6	0,3	9,7	10,4	-0,7
Statistiek	34,4	35,3	-0,9	6,0	5,7	0,2
Totaal uitvoerend	485,9	502,2	-16,3	74,8	80,0	-5,2
Toezichtbrede activiteiten						
Beleid en regelgeving*	78,8	77,9	0,9	11,3	12,3	-1,0
Juridische activiteiten**	19,4	20,9	-1,5	5,4	5,5	-0,2
Externe communicatie	5,2	5,3	-0,1	1,2	1,2	-0,0
Totaal toezichtbreed	103,3	104,1	-0,7	17,9	19,1	-1,2
Totaal primaire activiteiten	589,3	606,3	-17,0	92,7	99,1	-6,4
Ondersteunende activiteiten						
Besturing***	50,2	59,2	-9,0	9,8	11,2	-1,3
Juridische ondersteuning****	13,7	13,9	-0,2	2,3	2,4	-0,1
ICT-ondersteuning	47,3	59,1	-11,7	17,9	17,0	0,9
Hr-ondersteuning	23,6	20,8	2,8	6,3	6,4	-0,1
Communicatieondersteuning	14,4	16,9	-2,6	3,2	3,9	-0,6
Informatievoorziening	28,1	28,7	-0,6	4,7	4,8	-0,2
Facilitaire diensten en beveiliging	14,9	17,7	-2,8	8,2	8,7	-0,5
Totaal ondersteunende activiteiten	192,2	216,3	-24,1	52,4	54,3	-2,0
Totaal	781,4	822,5	-41,1	145,0	153,4	-8,3

* Inclusief bijdragen aan EBA (budget EUR 0,9 mln, realisatie EUR 0,8 mln) en EIOPA (budget EUR 0,5 mln, realisatie EUR 0,4 mln).

** Juridische adviezen ten behoeve van de toezichtfunctie.

*** Besturing omvat directie, raad van commissarissen en de activiteiten voor financiën en administratie, planning en control, risicobeheersing en

**** Juridische adviezen ten behoeve van ondersteunende activiteiten.

Tabel 21 Personele inzet en kosten toezicht

	Inzet in fte R2016	Inzet in fte B2016	Verschil	Kosten in EUR miljoen R2016	Budget in EUR miljoen B2016	Verschil
Uitvoerende activiteiten						
Interventie en handhaving	20,1	18	2,1	2,8	3,4	-0,6
Totaal uitvoerend	20,1	18	2,1	2,8	3,4	-0,6
Toezichtbrede activiteiten						
Juridische activiteiten*	1,5	1,4	0,1	0,3	0,2	0,0
Externe communicatie	0,2	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Totaal toezichtbreed	1,7	1,6	0,1	0,3	0,3	0,0
Totaal primaire activiteiten	21,8	19,6	2,2	3,1	3,7	-0,6
Ondersteunende activiteiten						
Besturing**	1,8	1,8	-0,1	0,4	0,3	0,0
Juridische ondersteuning***	0,9	0,8	0,1	0,2	0,1	0,0
ICT-ondersteuning	0,1	0,5	-0,4	0,2	0,2	0,1
Hr-ondersteuning	0,8	0,7	0,1	0,2	0,2	0,0
Communicatieondersteuning	0,5	0,6	-0,1	0,1	0,1	-0,0
Informatievoorziening	1,0	0,9	0,1	0,2	0,1	0,0
Facilitaire diensten en beveiliging	0,6	0,6	-0,0	0,3	0,3	0,0
Totaal ondersteunende	5,7	5,9	-0,2	1,6	1,4	0,1
Totaal	27,5	25,5	2,0	4,6	5,1	-0,5

* Juridische adviezen ten behoeve van de resolutietaak.

** Besturing omvat directie, raad van commissarissen en de activiteiten voor financiën en administratie, planning en control, risicobeheersing en procesoptimalisatie en interne

*** Juridische adviezen ten behoeve van ondersteunende activiteiten.

Tabel 22 Totaal ontvangen van instellingen (voorschotten) over 2016

EUR miljoen

	Ontvangen toezicht	waarvan regulier	waarvan leges	waarvan b&d	Ontvangen resolutie	Ontvangen totaal
Banken*	-68,5	-66,5	-0,3	-1,8	-5,1	-73,6
Pensioenfondsen	-30,4	-30,2	-0,2	-0,0		-30,4
Verzekeraars	-41,1	-40,8	-0,3	-0,0		-41,1
- Verzekeraars (exclusief Zorg)	-35,5	-35,1	-0,3	-0,0		-35,5
- Zorgverzekeraars	-5,7	-5,7	-	-		-5,7
Betaalinstellingen**	-4,0	-3,5	-0,0	-0,5		-4,0
Trustkantoren	-4,1	-3,9	-0,0	-0,2		-4,1
Beleggingsinstellingen en						
- ondernemingen	-6,1	5,8	-0,2	-0,1		-6,1
BES	-0,1	-0,1	-	-		-0,1
Overige instellingen	-	-	-	-		-
Totaal	- 154,3	-150,8	-1,1	-2,5	-5,1	-159,4

* Banken incl overige kredietinstellingen (niet banken)

** Betaalinstellingen incl elektronischgeldinstellingen

Bijlage 3

Kostentoerekening

De kosten die worden toegerekend aan de ZBO-taken zijn integrale kosten, d.w.z. inclusief de kosten voor ondersteuning die voor deze taak zijn gemaakt. De toerekening van de kosten naar de taken gebeurt voor de primaire divisies aan de hand van de capaciteitsverdeling (in fte's). De belangrijkste sleutels voor de toerekening van

de interne centrale ondersteuning zijn in tabel 23 opgenomen. De waarderingsgrondslagen op basis waarvan de ZBO-verantwoording is opgesteld, zijn gelijk aan de waarderingsgrondslagen die zijn gehanteerd bij de jaarrekening van DNB. De kosten zijn daarbij toegerekend op basis van onderstaande toerekeningsleutels.

49

Tabel 23 Belangrijkste toerekeningsleutels ondersteuning

Aspect	Belangrijkste elementen	Toegerekend naar/ op basis van
Besturing		
Directie	Directie	Personele capaciteit afdelingen
Finance en advies	Finance	Personele capaciteit afdelingen
	Verantwoording beleggingen	Financiële markten
Iad	Accountantsonderzoeken	Personele capaciteit afdelingen
Juridische zaken	Juridisch advies	Gerealiseerde uren en externe kosten rechtstreeks
Ict	Ict werkplekken	Aantal pc's
	Exploitatie	Gebruikte applicaties en data-opslag
	Ict advies en projecten	Afgenomen uren
Hr	Hr Advies en beleid	Personele capaciteit afdelingen
Informatie	Informatiedienst*	Personele capaciteit afdelingen
Communicatie	Externe communicatie	Personele capaciteit afdelingen
	Interne communicatie	Personele capaciteit afdelingen
	Vertalingen	Afgenomen uren
Facilitair	Huisvesting	Aantal vierkante meters
	Fma werkplekken	Aantal werkplekken
	Repro	Gemaakte repro kosten in euro
Beveiliging en transport	Standaard bewaking kantoorpand	Personele capaciteit afdelingen
	Beveiligingsbeleid, bewaking en transport waarden	Betalingsverkeer

* incl. archief en bibliotheek

Bijlage 4

Niet in de balans opgenomen rechten en verplichtingen

50

Aansprakelijkstellingen en aansprakelijkheidsprocedures

Het komt voor dat DNB uit hoofde van haar toezichttaak of anderszins aansprakelijkstellingen ontvangt (of aankondigingen van aansprakelijkstellingen). In sommige gevallen worden aansprakelijkheidsprocedures tegen DNB aanhangig gemaakt. Indien de uit een dergelijke procedure voortvloeiende verplichting voor DNB niet redelijkerwijs valt in te schatten of er geen redelijke mate van zekerheid bestaat dat de verplichting moet worden voldaan, wordt volstaan met vermelding in deze toelichting. De relevante lopende zaken worden hieronder toegelicht.

Curatoren DSB Bank en diverse belangenverenigingen

De curatoren van DSB Bank hebben samen met enkele belangenverenigingen van rekeninghouders van DSB Bank DNB in november 2013 gedagvaard voor de rechtbank Amsterdam. In de dagvaarding vorderen zij (samengevat) dat de rechtbank oordeelt dat DNB onrechtmatig heeft gehandeld en aansprakelijk is voor schade als gevolg van het faillissement van DSB Bank. De rechtbank heeft in april 2015 geoordeeld dat DNB niet aansprakelijk kan worden gehouden voor door de boedel van DSB Bank en de gezamenlijke schuldeisers als gevolg van het faillissement van DSB Bank geleden schade en de vorderingen afgewezen. De curatoren en de belangenverenigingen hebben tegen deze uitspraak hoger beroep ingesteld. Dit hoger beroep is in 2016 ingetrokken, waarmee de procedure tot een einde is gekomen.

Stichting Pensioenfonds Vereenigde Glasfabrieken

DNB heeft aan dit pensioenfonds een aanwijzing gegeven tot mitigering of afbouw van de omvangrijke goudbelegging in de beleggingsportefeuille. Dit besluit, zoals gehandhaafd in bezwaar, heeft geen stand gehouden bij de rechter. In september 2013 heeft het College van Beroep voor het bedrijfsleven (CBB) het hoger beroep van DNB tegen de vernietiging en herroeping door de rechtbank van de besluiten van DNB verworpen. Daarna is bij de rechtbank de procedure over het bepalen van de omvang van de eventuele schade voortgezet. Het pensioenfonds stelde schade te hebben geleden met een omvang van circa EUR 9,5 miljoen als gevolg van afbouw van de goudbelegging. De rechtbank heeft DNB in december 2014 veroordeeld tot het betalen van een schadevergoeding van EUR 4,8 miljoen plus wettelijke rente. In april 2016 heeft het CBB in hoger beroep de vordering van het pensioenfonds alsnog afgewezen, omdat het deze onvoldoende onderbouwd achtte. Het door DNB betaalde schadebedrag van EUR 4,8 miljoen is inmiddels teruggestort. De procedure is hiermee geëindigd. DNB claimt nog wel een aanvullende rentevergoeding, die nog niet is betaald.

GSFS Asset Management B.V., Stichting GSFS Pensionfund en enkele individuele pensioendeelnemers

GSFS Asset Management B.V., Stichting GSFS Pensionfund en dertien individuele pensioendeelnemers hebben DNB in februari 2014 gedagvaard. Zij hebben onder andere gesteld dat DNB onrechtmatig zou hebben gehandeld jegens het pensioenfonds, de vermogensbeheerder en de

pensioenfondsdeelnemers door het besluit van DNB dat het pensioenfonds niet viel aan te merken als pensioenfonds in de zin van de Pensioenwet en dat haar inschrijving in het register pensioenfondsen zou worden doorgehaald. Het gerechtshof Amsterdam heeft in juni 2016, in lijn met de uitspraak die de rechtbank Amsterdam begin 2015 had gedaan, de vorderingen van eisers afgewezen. Tegen deze uitspraak is cassatie ingesteld.

[Een bestuurder van een beleggingsinstelling en twee claimstichtingen](#)

In april 2015 zijn onder andere DNB, de AFM, de Staat en de Belastingdienst gedagvaard door een bestuurder van een beleggingsinstelling en twee claimstichtingen ("eisers") in een in Canada geïnitieerde procedure. Eisers stellen dat onder andere de AFM en DNB er alles aan hebben gedaan om de betreffende bestuurder te dwingen zijn functies alsmede zijn controlerende stem binnen de beleggingsinstelling op te geven en deze te dwingen Nederland te verlaten. Bovendien zouden DNB en de AFM ten onrechte een herstructurering van de beleggingsinstelling hebben geblokkeerd. Eisers stellen dat onder andere DNB onrechtmatig heeft gehandeld en vordert vergoeding van de daardoor geleden schade. De Canadese rechter heeft in november 2016 geoordeeld dat DNB en de overige gedaagden immuniteit genieten onder de Canadese State Immunity Act en dat de Canadese rechtbank derhalve niet bevoegd is kennis te nemen van deze zaak. Tegen deze uitspraak is eind 2016 hoger beroep ingesteld.

[Stichting en haar directeur / DNB](#)

In september 2016 hebben een stichting die eerder zonder vergunning optrad als verzekeraar en haar directeur DNB voor de kantonrechter Amsterdam gedagvaard en schadevergoeding gevorderd. Zij hebben gesteld dat DNB jegens deze stichting en haar directeur onrechtmatig zou hebben gehandeld. De zaak is verwezen naar de rechtbank.

Bijlage 5

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

52

Aan de directie en Raad van Commissarissen van De Nederlandsche Bank N.V.

Ons oordeel

Wij hebben de onderstaande tabellen, welke zijn opgenomen in de bijgaande, door ons gewaarmerkte, ZBO-verantwoording (hierna 'de verantwoording') van De Nederlandsche Bank N.V te Amsterdam gecontroleerd.

De verantwoording is opgesteld door de directie van De Nederlandsche Bank N.V. in overeenstemming met artikel 5 lid 2 van de Wet bekostiging financieel toezicht. Deze verklaring heeft uitsluitend betrekking op de volgende tabellen en bijlagen inzake de kosten, opbrengsten en voorschotten van het toezicht en resolutie (hierna 'de tabellen'):

- Tabel 1 Gerealiseerde kosten toezicht- en resolutietaken DNB in 2016 (pagina 4)
- Tabel 2 Gerealiseerde toezichtkosten naar kostensoort (pagina 6)
- Tabel 3 Exploitatieresultaat toezichtkosten in 2016 (pagina 8)
- Tabel 4 Verrekening met de sector (pagina 9)
- Tabel 13 Gerealiseerde kosten taak resolutie naar kostensoort (pagina 37)
- Bijlage 2: Details kosten en financiering (pagina 47 en 48)
- Bijlage 3: Financieel beheer en kostentoerekening (pagina 49 en 50)

Naar ons oordeel zijn de in de tabellen opgenomen kosten, opbrengsten en voorschotten van het toezicht en resolutie van de Nederlandsche Bank N.V. over het jaar geëindigd op 31 december 2016 in alle

van materieel belang zijnde aspecten weergegeven in overeenstemming met de in bijlage 3 opgenomen grondslagen.

Voorts zijn wij van oordeel dat de in de tabellen opgenomen kosten, opbrengsten en voorschotten rechtmatig tot stand zijn gekomen in overeenstemming met de voor De Nederlandsche Bank N.V. relevante wetgeving zoals opgenomen in het Toezichtarrangement aangaande de toezichthouders op de financiële markten van maart 2014.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de financiële overzichten'.

Wij zijn onafhankelijk van De Nederlandsche Bank N.V. zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA). Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Basis voor financiële verslaggeving en beperking in gebruik informatie

Zonder afbreuk te doen aan ons oordeel vestigen wij de aandacht op het doel waarvoor en de basis voor financiële verslaggeving waarop de verantwoording is opgesteld.

De verantwoording is opgesteld voor het ministerie van Financiën en het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid met als doel De Nederlandsche Bank N.V. in staat te stellen verantwoording af te leggen over de kosten, opbrengsten en voorschotten van het toezicht en resolutie. Hierdoor is de verantwoording en onze verklaring mogelijk niet geschikt voor andere doeleinden.

Verantwoordelijkheden van de directie

De directie van de vennootschap is verantwoordelijk voor het opstellen van de verantwoording in overeenstemming met artikel 5 lid 2 van de Wet bekostiging financieel toezicht. De directie is tevens verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing als de directie noodzakelijk acht om het opstellen van de verantwoording mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle

Onze verantwoordelijkheid is het geven van een oordeel over de tabellen op basis van onze controle. Wij hebben onze controle verricht in overeenstemming met Nederlands recht, waaronder de Nederlandse controlestandaarden en het door het ministerie van Financiën afgegeven controleprotocol voor het financieel beheer van het toezicht op de financiële markten van maart 2014. Dit vereist dat wij voldoen aan de voor ons geldende ethische voorschriften en dat wij onze controle zodanig plannen en uitvoeren dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de tabellen geen afwijkingen van materieel belang bevatten.

Een controle omvat het uitvoeren van werkzaamheden ter verkrijging van controle-informatie over de bedragen en toelichtingen in de verantwoording. De geselecteerde werkzaamheden zijn afhankelijk van de door de accountant toegepaste oordeelsvorming, met inbegrip van het inschatten van de risico's dat de tabellen een afwijking van materieel belang bevatten als gevolg van fraude of fouten.

Bij het maken van deze risico-inschattingen neemt de accountant de interne beheersing in aanmerking die relevant is voor het opstellen van de tabellen door de vennootschap, gericht op het opzetten van controlewerkzaamheden die passend zijn in de omstandigheden. Deze risico-inschattingen hebben echter niet tot doel een oordeel tot uitdrukking te brengen over de effectiviteit van de interne beheersing van de vennootschap. Een controle omvat tevens het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en van de redelijkheid van de door de directie van de vennootschap gemaakte schattingen, alsmede een evaluatie van het algehele beeld van de verantwoording.

Wij zijn van mening dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is om een onderbouwing voor ons oordeel te bieden.

Plaats, 29 maart 2016

Deloitte Accountants B.V.

drs. R.A. Spijker RA

DeNederlandscheBank

EUROSYSTEEM

De Nederlandsche Bank N.V.
Postbus 98, 1000 AB Amsterdam
020 524 91 11
dnb.nl